

POKLADY
Z MALÝCH
KARPÁT

Nálezy z vrchov a nížin

Katalóg výstavy

© Slovenské Národné múzeum-Archeologické múzeum

Bratislava 2020

Katalóg výstavy
POKLADY Z MALÝCH KARPÁT

Nálezy z vrchov a nížin

Slovenské Národné múzeum-Archeologické múzeum v Bratislave
2. 9. 2020 – 30. 6. 2021

Garant výstavy a zostavovateľ

Igor Bazovský

Spoluautori

Juraj Bartík, Marek Budaj, Radoslav Čambal, Zdeněk Farkaš, Pavol Jelínek, Vladimír Turčan

Preklad do anglického jazyka

Stephanie Staffen

Grafická úprava

Martin Hanuš

Výtvarné riešenie výstavy

Radoslav Čambal

Fotografie

Juraj Bartík, Igor Bazovský, Radoslav Čambal, Marek Budaj, Igor Choma, Pavol Jelínek, Igor Vavák,
Július Vavák, Juraj Kucharík,

Partneri výstavy

Slovenské Národné múzeum-Historické múzeum
Archeologický ústav SAV
Mestské múzeum v Pezinku
Dúbravské múzeum

Vydané s podporou grantu Agentúry pre podporu výskumu a rozvoja, číslo grantu APVV-15-0491.

Tlač

Ultra Print, s. r. o.

Náklad

300 ks

ISBN

978-80-8060-489-9

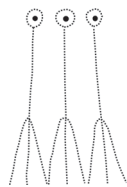

POKLADY Z MALÝCH KARPÁT

Nálezy z vrchov a nížin

Pohľad na Malé Karpaty z Plaveckého hradu.

7

POKLADY UKRYTÉ V ZEMI

IGOR BAZOVSKÝ

11

NAJSTARŠIE HROMADNÉ NÁLEZY Z NESKOREJ DOBY KAMENNEJ

ZDENĚK FARKAŠ

15

HROMADNÉ NÁLEZY BRONZOVÉHO VEKU

JURAJ BARTÍK – PAVOL JELÍNEK

35

HROMADNÉ NÁLEZY A POKLADY MINCÍ ZO ŽELEZNEJ DOBY

RADOSLAV ČAMBAL

51

HROMADNÉ NÁLEZY A POKLADY MINCÍ V DOBE RÍMSKEJ

IGOR BAZOVSKÝ

57

HROMADNÉ NÁLEZY Z OBDOBIA VČASNÉHO STREDOVEKU

VLADIMÍR TURČAN

61

NÁLEZY MINCÍ AKO VÝZNAMNÝ PRAMEŇ POZNANIA

MAREK BUDAJ

71

LITERATÚRA

75

RESUMÉ

Miesto nálezu bronzových náramkov na
hradisku Pohanská v Plaveckom Podhradí.

POKLADY UKRYTÉ V ZEMI

IGOR BAZOVSKÝ

Ľudia si od nepamäti rozprávali o pokladoch ukrytých v zemi – v základoch domov, na poliach, alebo aj v horách ďaleko od ľudských sídiel. Tu boli často zakopávané pri výrazných skalných útvaroch, v jaskyniach, pri prameňoch, či starých cestách cez hory. Archeológovia ich nazývajú depotmi, alebo hromadnými nálezmi. Nemusí ísť len o mince alebo o predmety z drahých kovov. Najčastejšie sú to rôzne medené, bronzové, železné, i keramické predmety, ktoré mali v čase uloženia do zeme veľkú hodnotu. Dôvod ich ukrytia len hádame – mohlo ísť o ochranu majetku v čase nebezpečenstva, obete bohom, či sklady remeselníkov. V prvom prípade nám ukryté cenné predmety môžu signalizovať vojenské konflikty – napríklad vpád cudzích etníc, alebo sociálne napätie a nepokoje v rámci komunity. V horách ľudia často hľadali úkryt pred nebezpečenstvom. Na dobre brániteľných miestach si tu už od neskorej doby kamennej budovali opevnenia. Ďalším dôvodom zakopávania predmetov do zeme sú rituálne praktiky. Podľa starovekých Grékov sídlili bohovia na hore Olymp a podobne mohli rozmyšľať aj ľudia žijúci v rozličných obdobiach na území dnešného Slovenska. Často obetovali bohom predmety na miestach, ktoré považovali za posvätné – mohli nimi byť napr. pramene, či staré stromy. Známe sú napríklad hromadné nálezy bronzových mečov či iných predmetov, zakopané do zeme pri prameňoch. Mnohé bronzové, ale aj železné predmety, boli uložené do zeme poškodené alebo v zlomkoch, čo naznačuje, že sa stali už len surovinou určenou na ďalšie spracovanie. Recyklácia nie je vynálezom dnešnej doby – drahé kovy, meď, bronz, mosadz a v niektorých obdobiach aj železo, boli vysoko cenenými materiálmi. Často boli do zeme ukladané aj hrivny a polotovary. V prípade poškodených a rozlámaných predmetov však nie je vylúčené ani ich rituálne znehodnotenie počas náboženských obradov. Hromadné, ale i ojedinelé nálezy na neosídlených miestach v horách môžu súvisieť s komunikáciami, ktoré nimi viedli – pri ojedinelých predmetoch môže ísť o náhodnú stratu, pri viacerých spolu nájdených artefaktoch išlo pravdepodobne o ich zámerné uloženie do zeme. Aj hromadné nálezy pri komunikáciách mohli byť uložené do zeme nielen z dôvodu obáv pred hroziacim nebezpečenstvom, ale aj ako obeta bohom hôr, aby putujúcim umožnili bezpečný návrat domov.

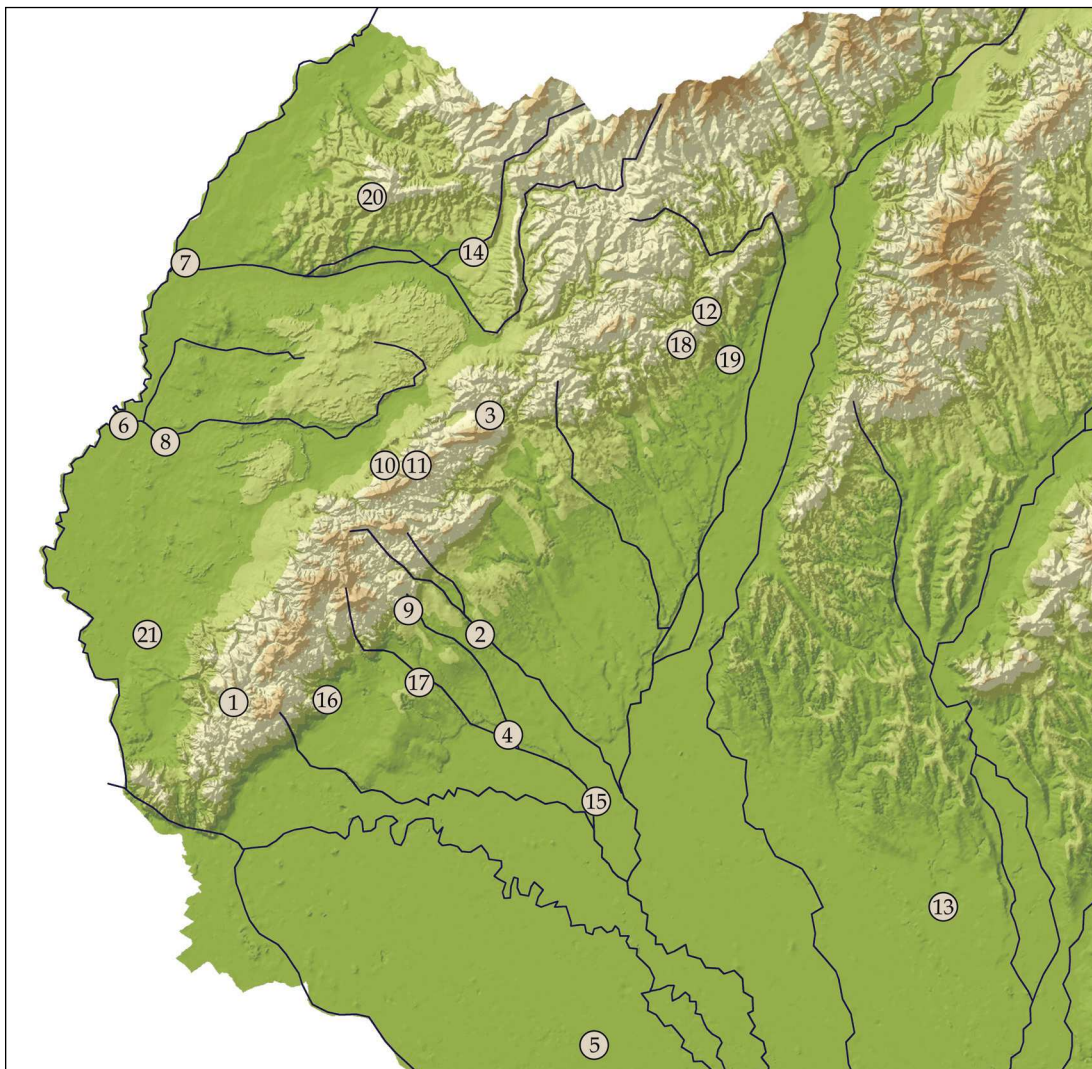
Aj keď najstaršie nálezy „pokladov“ máme už z neskorej doby kamennej (4300 – 2300 pred n. l.), zvyk ukladania depotov sa rozšíril až v dobe bronzovej (2300 – 750 pred n. l.). Veľmi početné sa vyskytujú hromadné nálezy v mladšej dobe železnej (450 – 30 pred n. l.), teda v období, keď tu sídlili Kelti – prvý národ na našom území, ktorý poznáme podľa mena. Kelti ako prví u nás razili mince, čoho svedectvom sú aj početné poklady z druhej polovice 3. až druhej polovice 1. storočia pred n. l. Krátko po začiatku nášho letopočtu prichádzajú na územie juhozápadného Slovenska germánske kmene, ktoré sídlili v neopevnených osadách na nížinách. Preto sa s nálezmi z tohto obdobia stretávame v horských oblastiach len veľmi zriedka.

Početnejšie nálezy z hôr máme až od 8. storočia n. l. keď naši slovanskí predkovia znovu začali s budovaním fortifikácií na vyvýšených miestach – ako príklad môžeme spomenúť hradiská na Devíne, v Devínskej Novej Vsi a v Svätom Jure.

Aj z Malých Karpát a ich okolia poznáme nálezy zámerne ukrytých predmetov z rôznych období. Pohorie tvorí pomerne úzky pás vrchov, vklinených medzi Záhorskú a Podunajskú nížinu. Pramenia v nich potoky, ktoré pretekajú spomenutými nížinami a vlievajú sa do väčších tokov – na západe do Moravy, na juhu do Malého Dunaja a na východe do Váhu. Pozdĺž týchto potokov často viedli cesty do hôr, z nich niektoré smerovali k priesmykom. Malé Karpaty s najvyššími kopcami nepresahujúcimi výšku 800 m. n. m. nepredstavovali pre pravekého či stredovekého človeka bariéru – na viacerých miestach cez ne viedli prechody. Zo stredoveku je známa napríklad tzv. „Česká cesta“ ktorá prechádzala pohorím v priestore Bukovej. Práve tu sa stretávame s nápadnou koncentráciou hromadných nálezov. Cesty cez hory, respektíve pozdĺž nich, strážili početné praveké a stredoveké fortifikácie. Spomenúť môžeme napríklad hradisko Molpír pri Smoleniciach, alebo Pohanskú pri Plaveckom Podhradí, kde sa našlo najväčšie množstvo hromadných nálezov.

Väčšinu pokladov neobjavia archeológovia. V takýchto prípadoch je dôležité, aby nálezca nález ohlásil a umožnil jeho odborné vyzdvihnutie zo zeme. Len tak je totiž možné zistiť, akým spôsobom bol nález uložený do zeme – či bol napr. zakopaný pod dlážkou príbytku, zabalený v látke, alebo uložený do jamy ďaleko od ľudských obydlií.

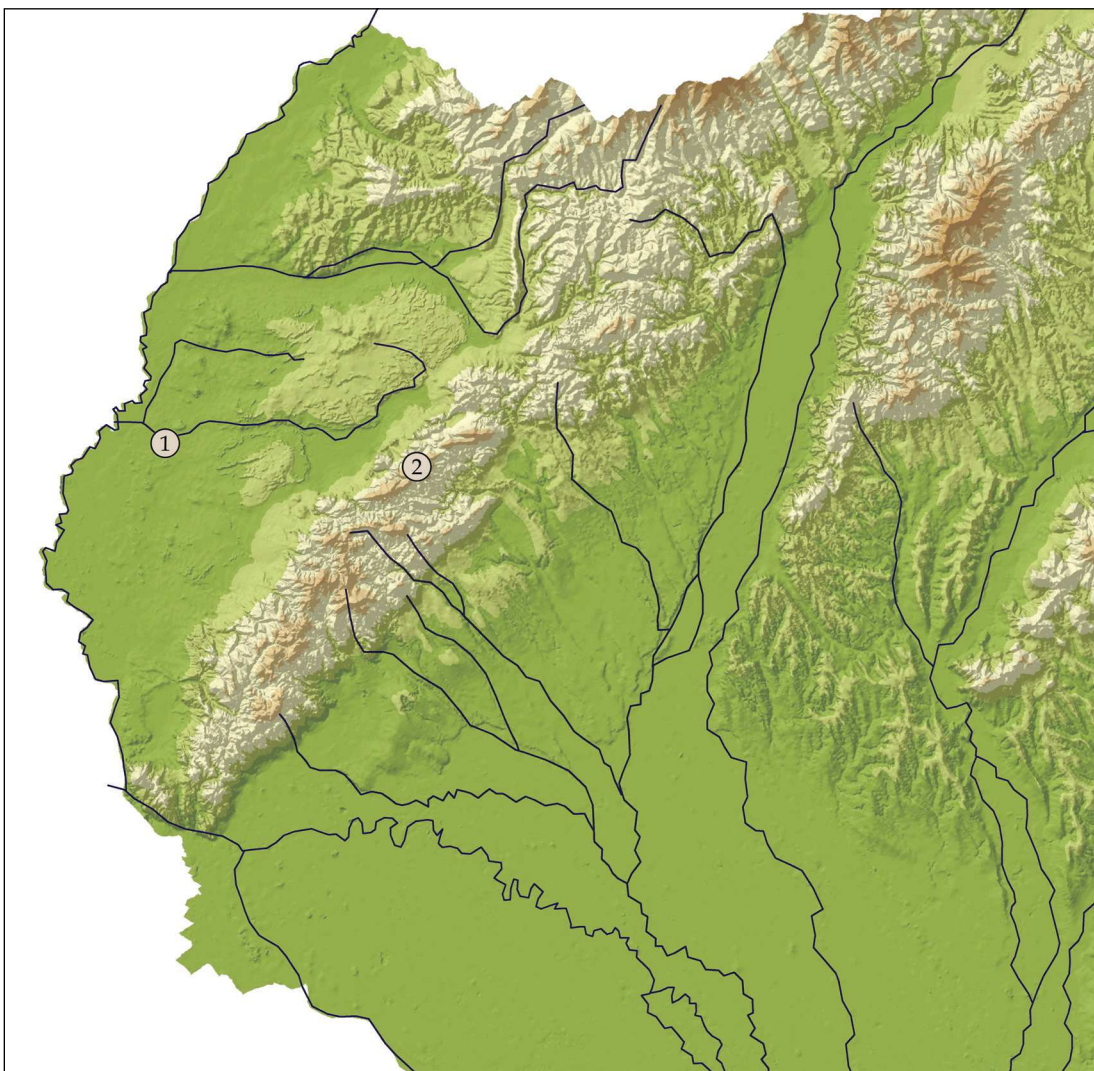

Mapa 1 – zoznam lokalít s nálezmi depotov uvedených v katalogu:

1. Borinka, 2. Budmerice, 3. Buková, 4. Čataj,
5. Dunajská Streda, 6. Gajary, 7. Kúty, 8. Malé Leváre,
9. Modra, 10. Plavecké Podhradie, 11. Plavecký Mikuláš, 12. Prašník,
13. Rastislavice, 14. Senica, 15. Sládkovičovo, 16. Svätý Jur,
17. Šenkvice, 18. Šterusy, 19. Vrbové, 20. Unín, 21. Zohor.

Mapa 2 – hromadné nálezy z neskorej doby kamennej:

1. Malé Leváre,
2. Plavecký Mikuláš.

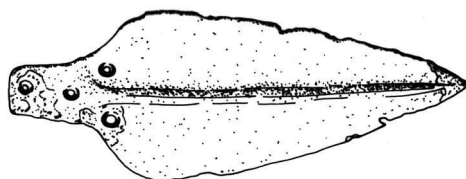

NAJSTARŠIE HROMADNÉ NÁLEZY Z NESKOREJ DOBY KAMENNEJ

ZDENĚK FARKAŠ

Neskorá doba kamenná (eneolit), ktorá na našom území zodpovedá približne obdobiu medzi rokmi 4300 až 2300 pred n. l., bola záverečnou etapou doby kamennej – zatiaľ najdlhšieho obdobia vo vývoji ľudstva. Jej názov je odvodený od jedného z hlavných materiálov využívaných na výrobu pracovných nástrojov. Počas doby kamennej prešlo ľudstvo nesmierne dlhú, niekoľko miliónov rokov trvajúcu cestu od našich „polo zvieracích“ predkov až po vznik prvých miest a protoštátnych útvarov.

V súčasnosti už nepoznáme etnicitu obyvateľov, ktorí v neskorej dobe kamennej obývali západné Slovensko. Vieme však, že aspoň sčasti boli potomkami prvých roľníkov prichádzajúcich na naše územie už okolo polovice 6. tisícročia pred n. l. S ich pôsobením je spätý výrazný technologický, hospodársky a zrejme aj spoločenský pokrok. Objavili sa prvé kovové, predovšetkým medené predmety (nástroje, zbrane a šperk), začali používať dvoj- i štvorkolesové vozy so záprahom hovädzieho dobytku. Poľnohospodárstvo bolo sčasti založené na spracovaní pôdy pomocou dreveného orného náradia so záprahom, rozvíjal sa chov domácich zvierat, zložitejšia remeselná výroba i obchod s rôznymi komoditami (napr. medou a výrobkami z nej). Hospodársky a spoločenský pokrok, okrem iného založený aj na vyhľadávaní, ťažbe a spracovaní medených rúd, ktorý sa na Slovensku zvyčajne spája so stredoslovenskou rudnou oblasťou, sa zrejme postupne odzrkadlil aj na hromadení osobného i komunitného majetku. S ním sa spájajú aj hromadné nálezy vtedy istotne mimoriadne cenených kovových predmetov, o ktorých zvyčajne nevieme kto a ani prečo ich uložil do zeme a už si ich nikdy nevyzdvihol. Nový tvárny materiál meniaci v žiare ohňa skupenstvo i tvar (teplota topenia 1.084,62 °C) istotne v očiach väčšiny vtedajšieho obyvateľstva predstavoval tajuplnú substanciu, akosi prepojenú s vyššou mocou schopnou výrazne ovplyvniť život jedinca aj celej spoločnosti. Práve eneolit sa spája s dobou zrodu ale aj „smrti“ mnohých božstiev, spomienky na ktoré možno zložito sledovať ako v antike, tak v predkresťanskej mytológii mnohých národov súčasnej Európy. Pozornosť si zaslúžia početné nálezy ojedinelých medených predmetov, predovšetkým klinov, sekier či sekeromlatov na miestach, kde síce ich náhodná strata bola možná, ale nie vždy pravdepodobná. Ide o rôzne vrcholy dominantných kopcov, výrazné skalné útvary, vodné toky, močiare a pod. K takýmto miestam patria aj vrchy s výraznejšími súbormi približne súvekých kovových predmetov, ale bez stôp s nimi súčasného osídlenia.

MALÉ LEVÁRE

– hromadný nález medených predmetov

K vzácnym nálezom z obdobia eneolitu patrí súbor medených predmetov z Malých Levár. Objavili ho náhodne pri úprave vodného toku. Predmety vykopal v roku 1940 pri hĺbení koryta pre Lakšársky kanál v polohe Obora u Topola miestny robotník z hĺbky asi 90 cm. Jeho meno sa však nezachovalo. Súbor podľa očitého svedka, J. Kujana, pôvodne pozostával z „*několko cifrovaných dúhich kopijí, vízdobených plěškú a pokrivených drátkú*“. Asi dva mesiace po náleze sa zásluhou Ing. Lukaševiča, zamestnanca Dolnomoravského vodného družstva a za pomoci četníkov, dostala aspoň jeho zachovaná časť do vtedajšieho Slovenského múzea v Bratislave. Pozostávala zo sekeromlatu, plochej sekerky, dýky a polovice drôteného špirálového závesku, niekedy považovaného za záponu honosného opaska. Podľa archeologičky Ľ. Kraskovskej sa však v nenávratne stratili dve ďalšie dýky, zrejme tie cifrované dúhe kopije, plochá sekerka a neznámy predmet v tvare rámčeka.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evidenčné číslo (ďalej evid. č.) AP8457–8360.

Literatúra: *Gúth/Gúthová 1997; Kraskovská 1944/48.*

Malé Leváre –
depot medených predmetov.

PLAVECKÝ MIKULÁŠ

– nálezy z rituálnej šachty v jaskyni Dzeravá skala

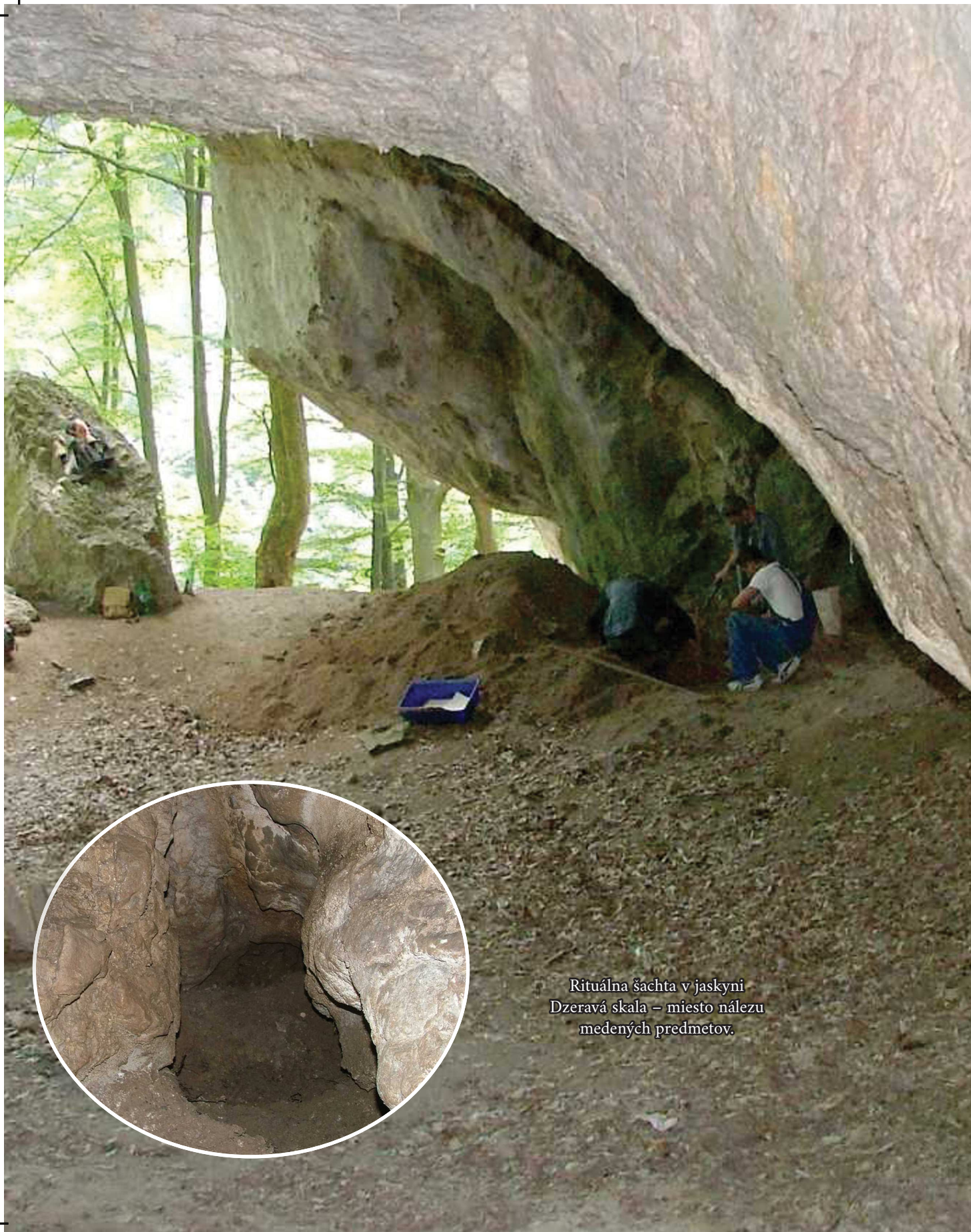
K tajuplným, priam s podsvetím spätým priestorom patrili rôzne priepasti, jaskyne či aspoň skalné previsy. Pri archeologickom výskume v jaskyni Dzeravá skala pri Plaveckom Mikuláši bol objavený podzemný priestor – šachta smerujúca do večnej tmy. Okrem početných zlomkov keramiky a z časti poškodených zvieracích kostí sa v nej našiel súbor takmer dvoch desiatok zväčša zámerne poškodených medených predmetov. Boli azda spolu s ostatnými nálezmi obetované v snahe získať priazeň nám už dnes neznámych všemocných a azda aj všetkého schopných vyšších síl. Na kamennej platni uzatvárajúcej na jej dne vstup do pôvodnej výtokovej chodby jaskyne ležala hlinená nádobka spolu s medenou čepeľou. Ostatné kovové predmety nájdené v zásype jamy boli zlomkami „šperkov“ či doplnkov odevu, ako zámerne poškodené súčasti menších i väčších špirálových ozdôb, prekrútený hranatý drôt zo špirálovej náramenice, zlomky náramkov, záveskov a dokonca aj drobné zliatky medi, ktoré nevyklúčujú ani miestne metalurgické pokusy. Stopy po drevenej konštrukcii okolo šachty, výrazne prepálené vrstvy zeminy pod dlhodobo využívanými ohniskami, hrob dieťaťa a množstvo nálezov dokladajú, že v období okolo roku 4 000 pred n. l. patrila Dzeravá skala medzi významné kultové centrá.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP88178–88210.

Literatúra: *Farkaš 2013.*

Plavecký Mikuláš – hromadný nález
medených predmetov z jaskyne
Dzeravá skala.

Rituálna šachta v jaskyni
Dzeravá skala – miesto nálezu
medených predmetov.

HROMADNÉ NÁLEZY BRONZOVÉHO VEKU

JURAJ BARTÍK – PAVOL JELÍNEK

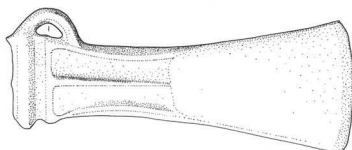
Doba bronzová (2300 – 750 pred n. l.) predstavuje z pohľadu pokladov uložených do zeme výnimočné obdobie. Vysoká je frekvencia ich výskytu, aj stupeň zachovania – zliatina medi a cínu, po ktorej je celá epocha pomenovaná, umožňuje vďaka svojmu zloženiu prečkať predmetom v takmer nezmenenom stave tisícročia. Bronz nehrdzavie, len sa pokryje zelenou patinou. Výnimočne sa ukrývali aj predmety zo vzácnejších materiálov, zlata a jantáru.

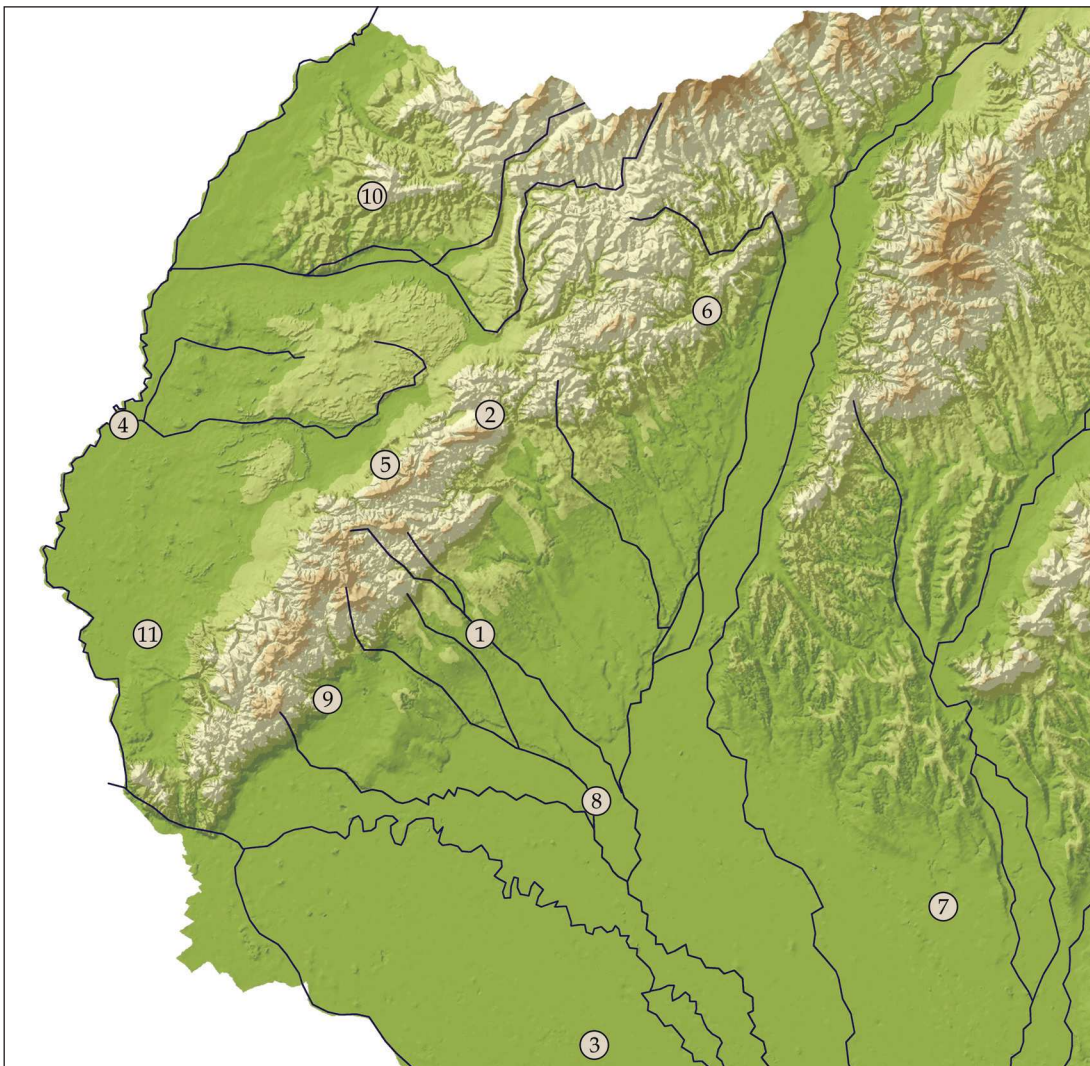
Prečo ľudia v dobe bronzovej zakopávali do zeme súbory šperkov, zbraní a nástrojov? Príčiny mohli byť ekonomické a náboženské alebo z oboch trochu. Niektoré poklady – v archeológii ich nazývame hromadné nálezy alebo depoty, mohli byť majetkom ukrytým v nebezpečných časoch, ktorý si majitelia z rôznych príčin nevyzdvihli. Iné zas dary alebo obeť božstvám. V predstavách darujúcich išlo o istú formu úplatku – obdarúvali bohov, aby im tí na oplátku dopriali úspech, zdravie a hojnosť. Mohli byť tiež vyjadrením rôznych povier alebo ukrytím osobného majetku, ktorý si mal majiteľ alebo jeho predkovia užívať po smrti v záhrobí.

Pre archeológiu sú depoty dôležité, pretože väčšinou obsahujú bežne používané sady predmetov. Prostredníctvom nich poznáme, aké zbrane, nástroje a ozdoby používali v staršej, strednej, mladšej, či neskorej dobe bronzovej.

Z najvčasnejšej doby bronzovej hromadné nálezy kovových či iných predmetov chýbajú. Nakoľko z tej doby sa zachovalo veľmi málo sídlisk, bádanie sa sústreďuje na miesta posledného odpočinku. Z výbavy pochovaných vieme, že sa ešte nepoužíval bronz, len med' legovaná arzenom. Zliatina medi a cínu prichádza o trochu neskôr zo západu s nositeľmi únětickej kultúry, ktorí s novou metalurgickou technológiou prinášajú nové tvary kovových predmetov, ale aj nové zvyky. Ukladanie depotov je jedným z nich.

Pre depoty únětickej kultúry sú charakteristické bronzové hrivny v tvare nákrčníkov, niekedy dopĺňané inými ozdobami, zbraňami alebo nástrojmi. Hrivny sa používali ako polotovar medenej suroviny a snáď aj ako predmincové platidlo. Ich tvar mal zrejme symbolický význam. Produkovali sa v alpských metalurgických centrách a nachádzame ich aj v oblastiach vzdialených stovky kilometrov. Zároveň sa vyrábali rovnako tvarované nákrčníky, takže je niekedy ťažké rozhodnúť, či ide o nákrčník alebo hrivnu – rozdiel býva v stupni opracovania a v zložení materiálu. Hrubo odliate hrivny sú medené, zatiaľ čo kvalitne vyhladené nákrčníky kruhového prierezu sú vyrobené z bronzu. V širšej malokarpatskej oblasti poznáme depoty únětickej kultúry najmä z nížin. Z horského prostredia je známy len depot z Prašníka III, možno aj ďalší zo Stupavy, ktorý sa už v 19. storočí dostal do súkromných rúk a skončil v budapeštianskych a viedenských múzeách. Z Prašníka okrem hrivien pochádzajú plechové členky s vyobrazením trojice ľudských postavičiek, možno trojice bohýň – triády, typickej pre indoeurópske náboženstvá. Skladba pokladu dáva tušiť, že ide o votívny dar trojjedinej bohyni.

Mapa 3 – Hromadné nálezy z doby bronzovej:

1. Budmerice, 2. Buková, 3. Dunajská Streda, 4. Gajary,
 5. Plavecké Podhradie, 6. Prašník, 7. Rastislavice, 8. Sládkovičovo,
 9. Svätý Jur, 10. Unín, 11. Zohor.

V mladšom úseku staršej doby bronzovej sa sortiment predmetov rozširuje. Súvisí to zrejme so zmenou organizácie kovovýroby a celkovej štruktúry spoločnosti. Ťňtickú kultúru, s Malými Karpatmi ako s pomerne ľahko prechodnou prírodnou bariérou, pozvoľna vystriedali vĕteřovská a maďarovská kultúra. Obyvatelstvo sa sústredilo do opevnených osád v blízkosti hôr (Boleráz, Budmerice, Unín) alebo kontrolujúcich praveké komunikácie (Devín, Prašník). V nich sa koncentroval aj dialkový obchod. Depoty z tohto úseku doby bronzovej boli nájdené v areáloch opevnených osád (Unín, Budmerice) alebo v nížinnom prostredí (Dunajská Streda). V malokarpatskom pohorí sa s výnimkou Devínskej Kobyly dosiaľ nenašli. Zmena je viditeľná aj v rozšírenom sortimente a objeme bronzových výrobkov. Šperky a sekery sú masívnejšie, objavujú sa prvé kosáky. Nákrčníkovité hrivny nahradili medené koláče a ich zlomky.

V strednej dobe bronzovej prišlo k náhlemu opusteniu opevnených osád. Táto zmena v kontinuite vývoja býva vysvetľovaná vpádmi cudzích etník, klimatickými zmenami alebo iným kolapsom spoločnosti, napríklad epidémiou. Všetky uvedené možnosti majú argumenty pre aj proti a sú stále nezodpovedanou otázkou archeologického bádania. Bádania sa však zhodujú, že keramika a kovová industria nástupnej stredodunajskej a karpatskej mohylovej kultúry vychádza zo starobronzových predlôh.

Ľudia pokročilej strednej doby bronzovej zanechali v Malých Karpatoch pohrebišská (Buková, Devín, Smolenice), ich sídliská ležali na nížinách pod nimi. Hromadné nálezy bronzových predmetov v sledovanej oblasti dosiaľ nie sú evidované. Pre nositeľov stredodunajskej mohylovej kultúry je však typické deponovanie keramických nádob (Báhoň, Kopčany, Lozorno, Zohor). Pôvodne sa predpokladalo, že išlo o sklady keramiky určené na trh. V súčasnosti sa bádania prikláňajú k ich neprofánnemu významu. Podľa zloženia hromadného nálezú sa usudzuje, že ide o zvyšky nekrvavých poľnohospodárskych obetí, libácií alebo prísazných rituálov. Podnetom na takéto interpretácie sú aj zvyšky potravín a nápojov, zistené v nádobách modernými výskumnými metódami.

Pozvoľná dynamika vývoja bez dramatických zvrátov vyústila v mladšej dobe bronzovej v sledovanej oblasti do vzniku velatickej kultúry popolnicových polí. Komplex kultúr bol nazvaný podľa prevládajúceho spôsobu pochovávanía, keď popol mŕtvych ukladali do zeme v keramických urnách – popolniciach. V Malých Karpatoch sa stretávame s novým fenoménom – opevnenými hradiskami (Devín, Marianka, Plavecké Podhradie), ktoré sú situované nielen na okraji, ale aj v jadrovom priestore pohoria. Pre toto obdobie sú charakteristické depoty zlomkov bronzových predmetov. Nachádzajú sa na nížinách (Sládkovičovo), ale aj v horských polohách bez dokladov osídlenia (Buková I a Buková II, Svätý Jur). Zlomky sa spravidla vysvetľujú ako doklady šrotového hospodárstva – poškodené predmety sa zbierali a recyklovali. Zrejme však nešlo len o ekonomickú hodnotu, ale keďže ich chodili zakopávať na odľahlé miesta do hôr, mali aj symbolický význam. Majitelia si možno mysleli, že v zemi dorastú alebo sa premenia na celé predmety, ktoré sa budú používať na „druhom svete“. Hojnejšie sa v tomto období objavujú nálezy zo zlatých drôtov, niekedy voľných zvitkov (Horné Orešany) alebo spletené do šperkov.

Neskorá doba bronzová predstavuje plynulý vývoj z predchádzajúceho obdobia. Zvyšovanie počtu malokarpatských hradísk býva dávané do súvisu s objavením sa etnika kočovných Kimérov, pred ktorými pôvodné obyvateľstvo ustúpilo do hôr. V tomto období zlomkové depoty miznú, objavujú sa súbory celých šperkov a nástrojov (Pohanská I a Pohanská II, Prašník I). Vyskytujú sa tiež rytím zdobené náramenice alebo masívne tordované nákrčníky (Prašník II). Oproti predchádzajúcim obdobiam nachádzame v malokarpatskom pohorí depoty na súdobých hradiskách, alebo v ich tesnej blízkosti. Mohlo ísť o osobný majetok ukrytý v neistých časoch, obeť bohom alebo uloženie majetku, ktorý si však majiteľ neplánoval vyzdvihnúť, pretože bol určený pre jeho prepychový život po smrti. Záver doby bronzovej sa niekedy dáva do súvisu s vyčerpaním alpských baní na medené rudy. Nastupuje nová epocha, v ktorej sa čoraz viac presadzuje nový kov – železo.

Pohľad na Tlstú horu od vodnej nádrže Čerenec.

PRAŠNÍK III

– depot bronzových nákrčníků a čeleniek

Nález bol získaný v roku 2013 s pomocou detektora kovov na úbočí kopca Tlstá hora. Podľa snímky vyhotovenej krátko po odkrytí súboru, boli masívne predmety navzájom spojené stočenými čelenkami. Súbor tvoria tri nákrčníky hrivnovitého tvaru so starostlivo vyhladeným povrchom s koncami stočenými do očiek s hmotnosťou 200 – 223 g a fragmenty troch plechových čeleniek. Dve z nich sú z plechového pásika s rovnobežnými okrajmi a s koncami zvinutými do trubičky. Tretia, širšia sa zužuje k rúrkovito stočeným koncom. Čelenky sú na okrajoch zdobené líniami z drobných vpichov, v strednej časti silne abstrahovanými antropomorfnými motívmi zhotovenými rovnakou technikou. Vyrobili, používali a uložili ich do zeme nositeľa únětickej kultúry.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP38084–38088.

Literatúra: *Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 33.*

Prašník – depot nákrčníků a poškodených čeleniek.

RASTISLAVICE

– depot bronzových nákrčníkov

Obidva masívne predmety sa dostali do zbierok SNM v roku 1958. Podľa nálezcu, miestneho učiteľa, boli objavené spolu. Konkrétne miesto a spôsob ich uloženia v zemi však nepoznáme. S prihliadnutím na zhodnú patinu a temer identickú hmotnosť 367 a 371 g je zrejmé, že boli súčasťou hromadného nálezu, respektíve samy tvorili celý depot. Niet pochyb, že ide o nákrčníky nositeľov únětickej kultúry.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP23126 a AP23127.

Literatúra: *Paulík 1962*, 121.

Rastislavice
– depot dvoch nákrčníkov.

GAJARY

– unikátny výzdobný štít

Pod depotom si obvykle predstavujeme skupinu výrobkov. Deponovať (zámerne uložiť do zeme) však mohli aj jediný predmet obzvlášť ak bol exkluzívny, alebo vyrobený z drahých materiálov. V staršej dobe bronzovej k takým nálezom patrí bronzový štít pokrytý rytou a vysekávanou výzdobou. Z územia rozšírenia únětickej kultúry medzi pobrežím Severného mora a slovenským Pomoravím ich pochádza devätnásť, predmet z Gajar je ich najjužnejším zástupcom.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP76301.

Literatúra: *Bartík/Zachar 2017*, 121.

Gajary – ozdobný štít.

UNÍN

– depot bronzových ozdôb

Dominantný vrch Zámčisko v Chvojnickej pahorkatine chráni viaceré systémy opevnenia. Na najvyššej časti, akropole s rozsahom približne 0,69 ha si vybudovali a obývali osadu ohraničenú valom a predsunutou priekopou nositelia únětickej, maďarovskej i věteřovskej kultúry. V priebehu archeologického výskumu SNM-AM realizovaného pod vedením E. Studeníkovej v rokoch 1981 – 1983, bol v hĺbke 0,4 m pod povrchom objavený hromadný nález. Nachádzal sa na ploche o rozmeroch približne 25 x 15 cm, rozmernejšie puklice so zdobeným okrajom a menšie kalotovité pukličky uložili do stĺpciekov na seba. Zo situácie je zrejmé, že súbor sa našiel v primárnej polohe, nie sekundárne rozvlečený a pukličky – pôvodne slúžili ako nášivky – neboli pripevnené na koženom alebo textilnom podklade. Kolekciu pozostávajúcu z plechovej manžetovitej náramenice, ozdôb zo stočeného plechu (vyhotovených z rozstrihanej čelenky), fragmentu sekery a 52 nášiviek uložili do zeme v závere staršej doby bronzovej. Prítomnosť odlomeného ostria sekery už naznačuje nástup nových modelov deponovania.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP34273–34301.

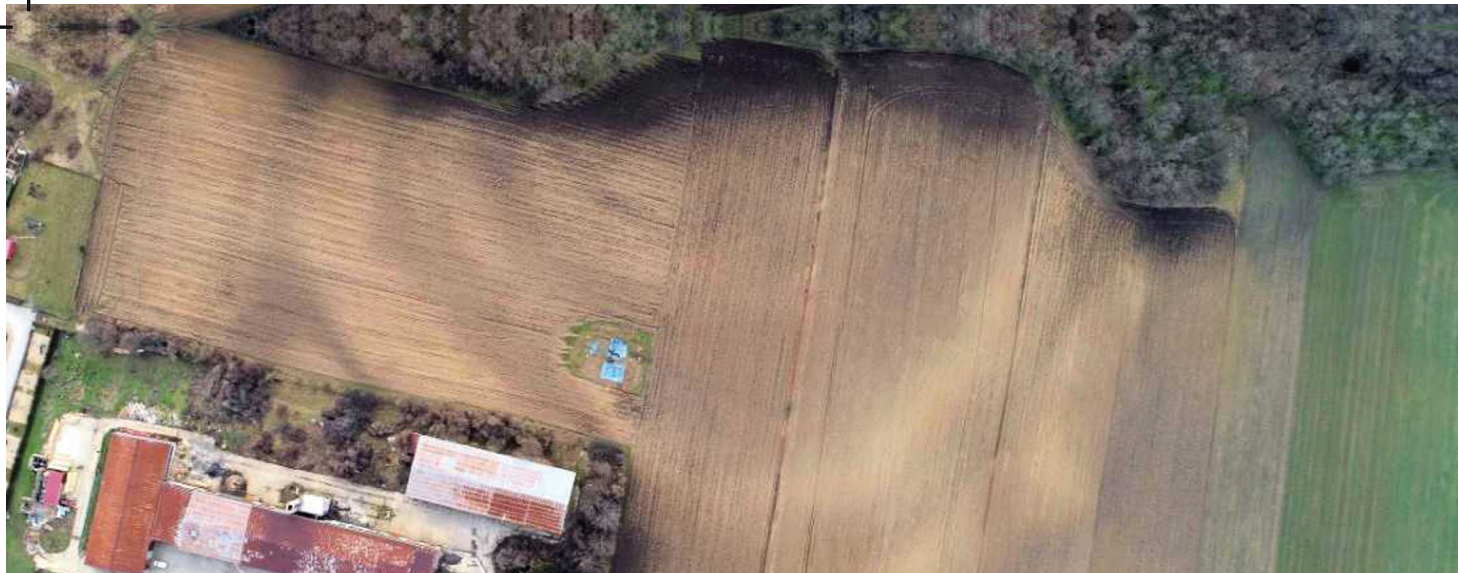
Literatúra: *Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 43.*

Unín
– depot bronzových ozdôb.

Unín – digitálny model reliéfu hradiska
(LIDAR, Národné lesnícke centrum – Lesnícky výskumný ústav Zvolen).

BUDMERICE

– depot bronzových predmetov

Hromadný nález z areálu rozsiahlej opevnenej osady maďarovskej kultúry v polohe Farárova roľa odpovedá kolekciam s podobným zložením objaveným na území Čiech a Moravy. Vzbudzuje predstavu o výbave jednej osoby, v ktorej je zastúpená zbraň pre boj na diaľku, všestranný nástroj použiteľný aj v boji zblízka i ozdoba zápästia. Nevieme s istotou, či boli predmety pôvodne uložené v príbytku alebo ukryté v jeho blízkosti. Sekeru a náramok totiž našiel v roku 1989 na čerstvo pooranom povrchu M. Kolembus z Jablonca, hrot kopije dohľadali na rovnakom mieste pracovníci SNM-AM o pár dní neskôr. Predmety sú typické pre počiatok strednej doby bronzovej.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP64335; ostatné predmety neznáme.

Literatúra: Bartík 1993.

Budmerice
– depot bronzových
predmetov.

DUNAJSKÁ STREDA

– depot bronzových predmetov

Na začiatku strednej doby bronzovej sa v západnej časti Karpatskej kotliny objavila charakteristická skupina depotov nazvaná podľa maďarskej lokality Dunaújváros-Kosziderpadlás. Vzhľadom k odlievacím formám na výrobu „kosziderských bronzov“ zo sídlisk je zrejmé, že ich výrobcami a používateľmi boli v najzápadnejšej časti Slovenska nositelia maďarovskej kultúry. Kosziderské depoty, predovšetkým náš z Dunajskej Stredy, charakterizuje v porovnaní s predchádzajúcim obdobím navýšenie počtu typov bronzovej industrie. Spôsob používania niektorých, z nášho pohľadu veľmi nepraktických kusov bižutérie nám približujú vzácne sa vyskytujúce kostrové hroby a hlinené ľudské figúrky s ornamentom imitujúcim odev. Z nich je zrejmé, že rozmernejšie stočené plechy ukončené drôtenými špirálami zdobili členky a lýtka žien, tie menších rozmerov zas predlaktia mužov. Dámy si na zápästia navliekali masívne tyčinkovité alebo drôtené náramky. Úlohou páru kosákovito zahnutých ihlíc nebolo len ukazovať bohatstvo a vkus majiteľky, ale v oblasti hrudníka spínať odev, pravdepodobne vrchný plášť. Kosziderská módna vlna sa na počiatku strednej doby bronzovej preliala cez geografické hranice karpatského oblúku – pozdĺž Dunaja prenikla až do dnešného Bavorska a severným smerom do južného Poľska. Depot z Dunajskej Stredy našli v roku 1951 pri rigolovaní pozemku v hĺbke 60 cm od povrchu. Vzhľadom k počtom náramkov, nánožníkov, nárameníc a ihlíc išlo o majetok viacerých osôb. Sekery vo funkcii zbraní naznačujú, že okrem žien k nim patril aj muž.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP2183–2201.

Literatúra: *Kraskovská 1951.*

Dunajská Streda –
depot bronzových
predmetov.

ZOHOR

– hromadný nález keramiky

V najzápadnejšej časti Slovenska, na južnej Morave a na severe Dolného Rakúska bola v strednej dobe bronzovej rozšírená stredodunajská mohylová kultúra. Jej nositelia do zeme bronzové depoty neukladali – charakteristické sú pre nich starostlivo uložené súbory keramických nádob. Pôvodne sa predpokladalo, že ide o sklady tovaru určeného na obchodnú výmenu. Dnes sa tezaurovaniu keramických nádob naplnených pôvodne potravinami a nápojmi priznáva predovšetkým kultové pozadie. Väčšie nádoby, džbány a šálky mohli slúžiť ako servisy na miešanie, nalievanie a pitie nápojov. Niektorí bádatelia predpokladajú, že ich – podobne ako mýtickí hrdinovia Homérových eposov – používali pri slávnostných ceremóniách, ktorých účastníci v priebehu obety jedlo a nápoje aj sami konzumovali. Po úkone museli rituálne nádoby vyradiť z používania. Hromadný nález keramiky našiel v roku 1938 A. Lacko zo Zohoru, v časti Podbrežské dzíle. Nádoby ležali v meter hlbokoj jame, údajne až v štyroch vrstvách oddelených medzivrstvičkami piesku. Do múzea sa dostalo 26 celých nádob, 3 neúplné nádoby a 16 rôzne veľkých fragmentov keramiky. Pri bombardovaní rafinérie Apollo zasiahlo dňa 16.6. 1944 niekoľko bômb aj budovu Slovenského múzea na Vajanského nábřeží č. 2. Zničujúci nálet prežilo 24 vystavených nádob.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP6234–6235 a AP8490–8511.

Literatúra: *Eisner 1940.*

Zohor –
hromadný nález hlinených nádob.

SVÄTÝ JUR

– depot zlomkov

Prvé bronzy vyplavené po daždi objavil pod vrcholom „Ostrého Vrchu“ M. Blahovský zo Svätého Jura. Následná archeologická sondáž v roku 2017 ukázala, že hromadný nález bol rozptýlený na svahu v priestore s rozmermi približne 1,5 x 2 m. Artefakty boli uložené v hĺbke 20 – 45 cm pod povrchom, v sypkej piesčitej pôde pod lesnou hrabankou. Súbor tvorí 43 predmetov a fragmentov o celkovej hmotnosti 2664 g. Zastúpené sú sekery (4 ks), kosáky (12 ks), dýky (3 ks), hrot kopije, náramky (4 ks), bronzový korál, puklica, nášivka, ihlica, plechová trubička,

Svätý Jur – depot bronzových predmetov a suroviny.

zliatok bronzu a fragmenty medených koláčov (13 ks). U masívnych predmetov poškodenie nemôže byť dôsledkom náhody či procesu korodovania, ale zámernej deštrukcie. Obzvlášť zrejme je to u zlomkov, ktorých patinované lomy navzájom priliehajú a možno ich zostaviť do väčšieho celku. Podielom funkčných a nefunkčných artefaktov súbor zo Svätého Jura odpovedá depotom zlomkov rozšíreným od Balkánu až po stredné Nemecko. Charakteristické sú predovšetkým pre raný a stredný stupeň popolnicových polí. Depot zo Svätého Jura uložili do zeme nositelia velatickej kultúry v staršom stupni popolnicových polí. Z hľadiska počtu predmetov a ich podielu na celkovej hmotnosti je významne zastúpená surovina vo forme zliatkov a fragmentov ingotov koláčového tvaru. Výsledky chemickej analýzy doložili, že ide o primárne produkty zhutnenia medených rúd, ktoré možno rozdeliť do dvoch materiálových skupín. Väčšina fragmentov ingotov a zliatkov má pôvod v chalkopyritovej rude vyťaženej najskôr v oblasti Východných Álp. Ojedinelé kusy sú vytavené z tetraedritov zo Západných Karpát, možno z okolia Španej Doliny.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP76351–76393.

Literatúra: *Bartík/Farkaš/Jelínek* 2019, 39; *Zachar/Bartík/Farkaš* 2019.

BUKOVÁ I

– depot bronzovej suroviny

Na prelome rokov 2015 a 2016 zistil M. Hačo, obyvateľ obce Buková, že na západnom svahu kopca Skalka pri budovaní cyklistického chodníka narušili archeologické nálezisko. Z miesta zachránil 7 fragmentov medených ingotov v tvare koláčov a 2 zlomky bronzových kosákov. Archeologický výskum doplnil súbor o dva drobné zliatky. Dodatočne v roku 2020 k nim pribudol ďalší fragment koláča a horizontálnym ryhovaním zdobená hlavica ihlice. Rozloženie fragmentov medenej suroviny v horizontálnej línii v dĺžke približne 25 m pozdĺž vrstevnice 374 m n. m. nemôže byť dôsledkom postupného rozvlečenia depotu gravitáciou, skôr ide o pozostatok cielave domej tezaurácie. Hromadný nález suroviny doplnený zlomkami nástrojov a ozdoby uložili nositelia velatickej kultúry v období starších popolnicových polí.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP76424–76434.

Literatúra: *Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 21.*

Buková I, poloha Skalka – depot zlomkov bronzových predmetov a suroviny.

Buková I, poloha Skalka – miesto nálezu depotu po začistení.

BUKOVÁ II

– depot zlomkov

Pri prieskume detektorom kovov v katastri obce Buková sa pracovníkom SNM-AM (Z. Farkaš, I. Choma, N. Nemečková) podarilo nájsť na hrane severozápadného svahu výbežku Kmentovej vo výške približne 375 m n. m. depot bronzových zlomkov. Tvorí ho 33 predmetov a ich fragmentov o celkovej hmotnosti 889 g. Zastúpené sú kosáky (13 ks) dýka, hrot kopije, zdobené plechy (2 ks), závesok, plechové fragmenty (3 ks), kovová výplň nalievacieho kanála do odlievacej formy, zliatky (7 ks) a fragmenty medených koláčov (5 ks).

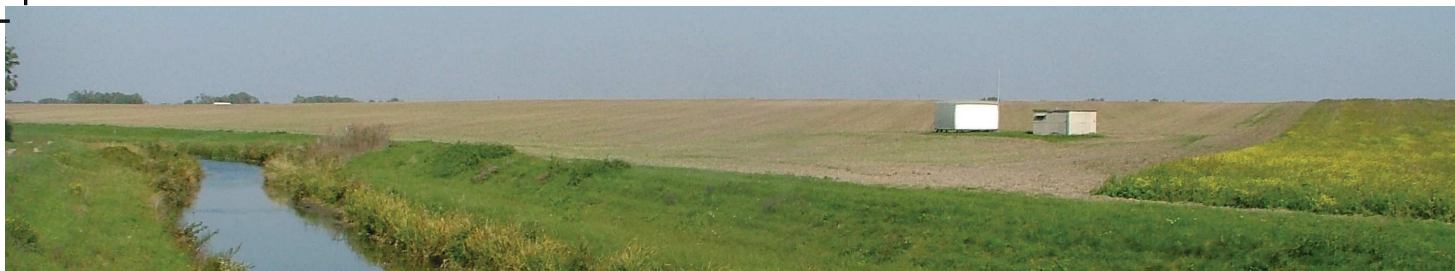
Hromadný nález ležal v hĺbke 20 cm od povrchu, v sypkej suchej lesnej zemi, ohraničený prirodzene uloženými dolomitovými kameňmi. V zahĺbenine oválneho tvaru bol najvyššie uložený fragment kosáka, pod ním zliatky bronzoviny a zlomky menších predmetov. Tesne vedľa ostatných, na seba poukladaných predmetoch, ležal najefektnejší predmet, minimálne poškodený plechový náramok zdobený rytým ornamentom. Súbor pozostávajúci prevažne zo zlomkov a suroviny uložili do zeme nositelia velatickej kultúry v období starších popolnicových polí.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP76435–76469.

Literatúra: *Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 25.*

Buková II, poloha Kmentová
– depot zlomkov bronzových
predmetov a suroviny.

SLÁDKOVIČOVO

– depot bronzovej suroviny

Nie každý hromadný nález bronzov dokážeme presne časovo zaradiť. K tým, ktoré neobsahujú chronologicky citlivé predmety, patrí aj nález z brehu Stoličného potoka pri Novom Dvore v katastri Sládkovičova. Nálezcovia, ktorí ho získali po roku 1990 s pomocou detektoru kovov, ukončili akciu najlepším spôsobom: 38 predmetov, v tom zliatky a fragmenty ingotov v tvare koláčov, fragmenty kosákov, fragment noža a bronzový krúžok s celkovou hmotnosťou 2341 g odovzdali do múzea. Dodatočný povrchový prieskum pracovníkov SNM-AM doložil na mieste a v blízkom okolí osídlenie z mladšej doby kamennej a staršej doby bronzovej, nie však z mladšej doby bronzovej, do ktorej typický súbor zlomkov patrí.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP76407–76423.

Literatúra: *Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 37.*

Sládkovičovo
– depot bronzových zlomkov a suroviny.

PLAVECKÉ PODHRADIE I – depot bronzových náramkov

Už temer 100 rokov je odborníkom i verejnosti známy výrazný, veľmi chránený kopec Pohanská nad obcou Plavecké Podhradie. Archeologické výskumy ukázali, že jeho prvými obyvateľmi boli v mladšej dobe bronzovej nositelia velatickej kultúry, ktorá sa neskôr pretransformovala na podolskú kultúru. Ľudu tejto kultúry pripisujeme súbor šiestich náramkov pokrytých rytou a vybíjanou výzdobou. Vyrobili ich z bronzovej tyčinky s prierezom v tvare písmena D, ošúchanie na ich bokoch je následkom dlhodobého nosenia viacerých exemplárov s hmotnosťou 111 – 129 g na jednom zápästí. Pozornosť si zaslúži aj miesto nálezů: strmý svah pod hradiskom. Náramky boli údajne v priestore medzi balvanmi vytvárajúcimi malý skalný previs postavené kolmo, tesne vedľa seba, okrem jediného ležiaceho. Identickými kolekciami kruhových ozdôb si ženy zdobili ruky v období mladších populnicových polí v širokom priestore presahujúcom strednú Európu.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. 38076–38081.

Literatúra: Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 29.

Plavecké Podhradie I, hradisko Pohanská –
depot bronzových náramkov.

PLAVECKÉ PODHRADIE II

– depot bronzových sekier

Aj ďalší súbor pozostávajúci z dvoch sekier s tuľajkou a dvoch sekier s lalokmi s celkovou hmotnosťou 1335 g súvisí s nositeľmi podolskej kultúry sídliačimi na Pohanskej. V období mladších popolnicových polí ho uložili na výraznom hrebeni Báborská s vystupujúcim skalnatým podložíom. Depot mal asi niekto stále pod dohľadom, pretože z miesta nálezu v nadmorskej výške 435 m je dobrý výhľad na juh, sever a západ, aj na približne 1,4 km vzdialené, valom chránené hradisko. Dva predmety zo súboru sú asi miestneho pôvodu, pretože priamo z Pohanskej pochádza odlievacia forma na sériu krúžkov, ktorá má na opačnej strane poškodenú formu na sekeru s tylovými lalokmi. Inak je to zo sekerami s tuľajkou s reliéfne vystupujúcimi, zrkadlovo umiestnenými párami úzkych dlhých rebierok v tvare oblúka a s tretím vodorovným rebierkom visiacim symetricky medzi nimi. Výzdoba zvislými rebierkami a žliabkami je totiž charakteristickým znakom sekier s tuľajkou rozšírených predovšetkým na severnej Morave a v sliezskej časti Poľska.

Uloženie: Dúbravské múzeum v Bratislave.

Literatúra: *Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 31.*

Plavecké Podhradie II,
poloha Báborská –
depot sekier.

PRAŠNÍK I

– depot bronzových kruhových ozdób

Na rozdiel od mladšej doby bronzovej, sú pre neskorú dobu bronzovú charakteristické hromadné nálezy celých, nepoškodených artefaktov, často šperkov. K takým patrí aj súbor bronzových ozdób nositeľov lužickej kultúry pochádzajúci pravdepodobne z hradiska v polohe Hrádok alebo z jeho bezprostredného okolia. Archeológovia ich nazývajú tyčinkovitým kruhovým šperkom, pretože nie je známe, či zdobili zápästia alebo členky. Ako ukazuje masívne ohladenie bokov, 4 exempláre s celkovou hmotnosťou 207 g nosili spoločne, čo vytváralo popri vizuálnom aj zvukový efekt. Otvorené kruhy pokrývajú oproti sebe stojace zväzky krátkych puncovaných rýh, vytvárajúcich z vonkajšej, viditeľnej strany plošný ornament. Na ich vnútornej strane nájdeme skupiny šikmých zásekov v počte 2, 4, 8 a 9. Význam týchto značiek nie je známy. Mohli označovať vlastníčku alebo súvisieť s výrobou či mágiou.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP75656–75659.

Literatúra: *Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 33.*

Prašník I, poloha Hrádok
– zdobené kruhové ozdoby.

PRAŠNÍK II

– *tordovaný nákrčník*

Predmety uložené v depotoch sa od identických artefaktov nájdených v hrobch či na sídliskách niekedy odlišujú predimenzovanými rozmermi. Je otázne, či masívny 489 g vážiaci nákrčník vyhotovený z tordovanej tyčinky s koncami roztepanými a stočenými do očiek nosili zavesený na hrdle každý deň, alebo bol určený len pre výnimočné príležitosti. Pravdepodobne ho v neskoršej dobe bronzovej vyrobili nositelia lužickej kultúry. Predpokladáme že pochádza z hradiska neskorých popolnicových polí v polohe Hrádok v katastri obce Prašník. Neznámi nálezcovia tam údajne našli spoločne 4 – 5 identických kusov, z ktorých sa dostal v roku 2002 do SNM-AM jediný. Nie je to úplný unikát. V roku 1872 sa veľmi podobný nákrčník, nájdený údajne v Bratislave, dostal prostredníctvom obchodu zo starožitnosťami do Ashmolean múzea v Oxforde.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP75640.

Literatúra: *Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 33.*

Prašník II, poloha Hrádok –
bronzový tordovaný nákrčník.

HROMADNÉ NÁLEZY A POKLADY MINCÍ ZO ŽELEZNEJ DOBY

RADOSLAV ČAMBAL

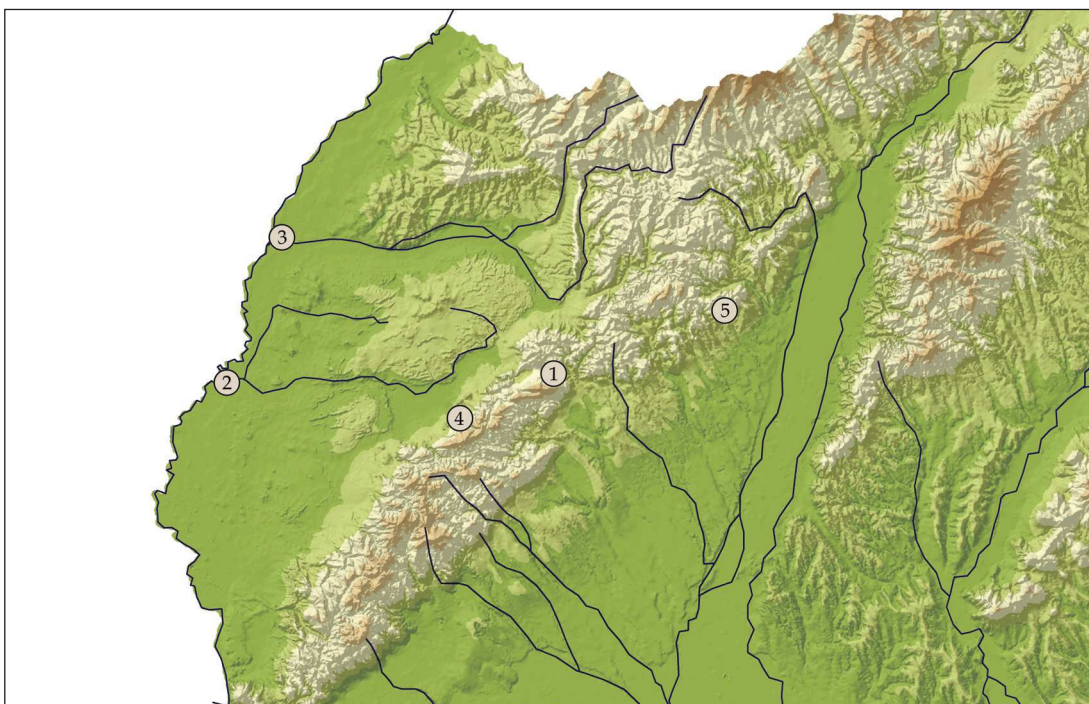
Aj v období, ktoré označujeme ako doba železná (800 – 30 pred n. l.) pokračuje zvyk ukladania pokladov do zeme. Dobu železnú rozdeľujeme na dve základné časové obdobia. Staršia doba železná (800/750 – 450 pred n. l.) je nazývaná aj halštatskou podľa eponymnej lokality Hallstatt v Solnej komore v rakúskych Alpách. Ide o obdobie, kedy nad Európou v umení „vládol“ geometrický štýl. V stredodunajskom priestore sa objavuje obyvateľstvo, ktoré patrí k tzv. kalenderberskej kultúre, ktorá do istej miery nadväzuje na dobu popolnicových polí mladšej a neskoršej doby bronzovej. Ľudia žili v rozsiahlych nížinných osadách, venovali sa poľnohospodárstvu a remeslám. Ich elity sídlili na opevnených hradiskách. Jedným z najvýznamnejších bol Molpír v Smoleniciach, ktorého obyvatelia mali nadregionálne kontakty a ťažili z obchodných trás, ktoré boli súčasťou jantárovej cesty. Svojich mŕtvych spopolňovali a pochovávali prevažne v urnových hroboch. Pre spoločenské elity stavali hlinené mohyly s drevenou zrubovou pohrebnou komorou, v ktorých sa nachádzali desiatky pestro zdobených nádob. V malokarpatskom regióne poznáme z tohto obdobia len niekoľko hromadných nálezov predmetov. Ide hlavne o depoty, ktoré pochádzajú z kopcovitého terénu. Na základe nálezových okolností, ktoré však často nie sú jednoznačné, môžeme tieto poklady rozdeliť do viacerých kategórií. Prvou sú takzvané votívne depoty, ktoré boli do zeme uložené z rituálnych resp. náboženských dôvodov pre miestne božstvá ako obetiny. Sem patrí napríklad hromadný nález dvoch bronzových a dve desiatky zlomkov hlinených figúriek zvierat, hlavne koníkov ako aj miniatúrnych nádobiek či drobných cievok, používaných pri výrobe textílií. Podobne tomu je aj pri náleze troch bronzových špirálovitých náramkov zo Zárub. Nateraz najviac depotov či už zo železa alebo bronzu sa našlo na spomínanom smolenickom Molpíre, kde bola koncentrovaná remeselná výroba. V prípade niektorých depotov z tejto lokality môžeme usudzovať, že ide o výbavu domu alebo dielne. Sklady predmetov je však možné spájať predovšetkým s ich uschovaním pred hroziacim nebezpečenstvom. Ľudia si ich ukladali na pre nich v tom čase identifikovateľnom mieste, pri rôznych orientačných bodoch, akými boli výrazné alebo z nejakého dôvodu zaujímavé skaly, prípadne stromy v lese, ktoré sa vynímali. Objavujú sa aj depoty pri vodných prameňoch. Ich majitelia sa však pre ne z rôznych príčin už nestihli alebo nemohli vrátiť. Za tým sa dajú tušiť ich tragické osudy.

Iná situácia nastáva v mladšej dobe železnej – laténskej (450 – 30 pred n. l.), pomenovanej podľa lokality La Tène pri Neuchatelskom jazere v Švajčiarsku. Keď na naše územie, hlavne jeho juhozápadný cíp v druhej polovici 5. storočia pred n. l. prichádzajú zo západu Kelti, prinášajú so sebou svojbytnú a veľmi rozmanitú kultúru. Už na počiatkoch keltského osídlenia sa objavujú depoty, predovšetkým v podobe šperkov a zbraní. Niekoľko takýchto

hromadných nálezov poznáme z opevneného hradiska na malokarpatskom vrchu Slepý v Horných a Dolných Orešanoch.

K oveľa častejšiemu ukryvaniu predmetov dochádzalo najmä závere 2. storočia pred n. l. – snáď z dôvodu zvýšeného nebezpečenstva, alebo z iných príčin, súvisiacich s kultovými praktikami danej doby. Dokladom toho je hradisko na vrchu Pohanská pri Plaveckom Podhradí, odkiaľ pochádza niekoľko desiatok hromadných nálezov. Obsahujú predovšetkým remeselnícke a poľnohospodárske náradie, súčasti vozov, zbrane a šperky. Okrem toho sa u Keltov, ktorí ako prví na našom území razili mince, objavujú poklady zlatých a strieborných mincí a to už od 2. polovice 3. storočia pred n. l. Dôvod ukladania mincí do zeme nie je nám nateraz celkom jasný, keďže predpokladáme, že 3. a 2. storočie pred n. l. bolo v strednej Európe pokojným obdobím. Až závere 2. storočia sa niesol v znamení veľkých zmien a úbytku osídlenia. Do tohto obdobia spadá aj najväčšie množstvo hromadných nálezov práve z lokality Pohanská. Neskôr v závere keltského osídlenia nielen Slovenska sa objavujú veľké poklady strieborných mincí typu BIATEC – predovšetkým na území Bratislavy a jej bezprostredného okolia. Tie evidentne súvisia aj s katastrofickými udalosťami, ktoré boli výsledkom vojenských konfliktov v druhej polovici 1. storočia pred n. l.

Mapa 4 – hromadné nálezy a poklady mincí z doby železnej:

1. Buková (Záruby), 2. Gajary, 3. Kúty, 4. Plavecké Podhradie, 5. Šterusy.

ŠTERUSY

– depot hlinených a bronzových zvieracích plastík

Hromadné nálezy predmetov zo staršej doby železnej – halštatskej sú v Malých Karpatoch podľa súčasného stavu výskumu pomerne vzácne. Niekoľko ich pochádza zo spomínaného opevneného hradiska na Molpíri v Smoleniciach.

V zbierkach Archeologického múzea sa nachádzajú dva súbory takýchto predmetov. Prvý z nich tvoria najmä drobné zvieracie plastiky z bronzu a hlíny – koníky s dlhým krkom a snád' aj rožný statok. Súčasťou depotu sú tiež miniatúrne nádoby a cievky na navíjanie nití. Môže ísť o tzv. votívny depot, nájdený pravdepodobne v prírodnej rezervácii Orlie skaly v katastri obce Šterusy, na inak neosídlenom mieste. Najskôr išlo o symbolickú obeť božstvám, ale vylúčiť sa nedá ani použitie takýchto hlinených figúriek ako hračiek. Podobné plastiky bronzových koníkov sú známe od Balkánu až po Čechy. Samotný nález obsahoval dve bronzové plastiky koníkov a ďalších 13 fragmentov zvieratiek. Okrem toho sa v ňom nachádzali aj miniatúrne modely nádob, hlinených cievok, modelu štítovej spony a rohu snád' zvieraťa, možno býka. Vzhľadom na neznáme nálezové okolnosti nie je možné rekonštruovať uloženie depotu v zemi. Je však veľmi pravdepodobné, že vzhľadom k tomu, že ide o nález v neobývanom skalnatom teréne, poklad súvisí snád' s rituálnymi praktikami vtedajšieho obyvateľstva. Najvyšší počet zvieracích plastík je vymodelovaný do podoby koníkov s dlhým krkom a hrivou. V závere doby bronzovej a v nasledujúcom období staršej doby železnej sa v umení zobrazuje niekoľko zvierat. Išlo hlavne o spodobovanie vodných vtáčikov (pravdepodobne kačky), býkov a koní. Takáto výzdoba sa nachádzala na nádobách a výrobkoch z bronzu, ale aj na predmetoch z hlíny. Spodobovanie vtáčikov môže súvisieť s tzv. slnečnou bárkou. Kôň zohrával v živote ľudí neskorej doby bronzovej a staršej doby železnej významnú úlohu a isto bol aj odznakom postavenia majiteľa. Spodobovanie koňa pravdepodobne súvisí s rozvojom a používaním jazdectva ako bojovej zložky. Tak isto môže ísť aj o ťažné zvieratá, ako aj o ich vyslovene symbolickú funkciu. Napríklad konský záprah poznáme zo známeho kultového vozíka z Trundholmu, kde kôň ťahá voz, na ktorom je pozlátený bohato zdobený disk symbolizujúci slnko.

V prípade dvoch bronzových plastík môžeme uvažovať snád' o páre koní a to na základe miernych odlišností v ich veľkosti, t. j. môže ísť o koňa a kobyľu. Nález je datovaný do záveru neskorej doby bronzovej až staršej doby železnej, t. j. do 9. až 8. storočia pred n. l.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP84274–84297.

Literatúra: nepublikované

Šterusy – hromadný nález
bronzových a hlinených plastíků.

BUKOVÁ (ZÁRUBY)

– depot náramkov zo staršej doby železnej

Druhým pokladom je súbor troch drôtených špirálových náramkov z bronzu so zdobenými koncami, ktoré boli nájdené tesne pod vrcholom najvyššieho vrchu Malých Karpát – Záruby, v katastri obce Buková. Aj v tomto prípade ide zrejme o votívny poklad, hoci dôvod deponovania nám ostáva neznámy, bol uložený do zeme v neosídlennej vysoko položenej oblasti. Je to typický šperk žien a doplnok ich odevu v staršej dobe železnej. Na základe rozmerov, pružnosti a špirálovitého tvaru šperkov predpokladáme, že boli nosené na predlaktí alebo na ramene. Pravdepodobne dva exempláre boli vyrobené jedným remeselníkom, tretí rozdielnym spôsobom vyzdobený bol k pokladu priložený. Šperky boli vyleštené do vysokého lesku. Je veľmi pravdepodobné, že ide o výrobok kovolejárskych dielní na halštatskom centrálnom hradisku v Smoleniciach na Molpíre. Podobné náramky sa nachádzajú v strednej Európe, hlavne na Morave, kde sa našli napríklad aj v známej jaskyni Býčí skála. Poklad patrí do záveru 7. storočia pred n. l.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP75749–75751.

Literatúra: Čambal/Makarová v tlači 1; Čambal/Makarová v tlači 2.

Záruby –
depot bronzových náramkov.

PLAVECKÉ PODHRADIE (POHANSKÁ)

– nálezy z mladšej doby železnej

a/ Depoty kovárskeho a remeselníckeho náradia

Hradisko na vrchu Pohanská v Plaveckom Podhradí patrí k najvýznamnejším náleziskám z mladšej doby železnej v strednej Európe. Rozloha opevneného areálu s dominantou na vrchole kopca, ktorá bola jeho opevnenou akropolou, dosahuje 49 hektárov. Výskum tu prebiehal v rokoch 1968 až 1971 pod vedením J. Paulíka so Slovenského národného múzea. V závere 3. a počas celého 2. storočia pred n. l. bolo hradisko na Pohanskej centrom Keltov v Malých Karpatoch a na Záhorí. Na hradisku bola koncentrovaná ekonomická a politická moc. Zároveň išlo o hospodárske a remeselnícke centrum regiónu. Predovšetkým tu prebiehalo spracovanie železa a bola tu sústredená kovárska výroba.

Významné je množstvom pokladov alebo skôr hromadných nálezov železných predmetov. Išlo o zámerne uložené súbory poľnohospodárskeho a remeselníckeho náradia v podobe kladív, sekier, nákov, motýk, kosákov, kôs, železných hrivien a rôznych súčastí voza.

Výnimočný je svojím obsahom depot, ktorý obsahoval kovárske náradie (masívnu obdĺžnikovú nákovu, zobákovitú nákovu, dve kladivá) a jeden veľmi zaujímavý predmet s okrúhrou tuľajkou vo vnútri a trňom v spodnej časti.

Plavecké Podhradie,
hradisko Pohanská –
depot kovárskeho náradia.

Do otvoru sa pravdepodobne vkladala železná alebo bronzová vložka s negatívnym obrazcom mince, ktorá slúžila ako spodná časť razidla na keltské mince, ktoré sa na Pohanskej razili. Pomocou trňa sa predmet vtlačil do dreva upevnil, aby bol v stabilnej polohe. Dokladom masívnej kovárskej výroby sú aj dlhé železné tzv. „mečové“ hrivny určenej hmotnosti pripravené na ďalšie spracovanie do konečnej podoby toho ktorého výrobku. Nie je vylúčené, že práve tieto hrivny sa mohli využívať na výrobu čepelí mečov.

Objavujú sa však aj votívne poklady zbraní – napr. depot s dvoma dlhými jazdeckými mečmi (jeden so železnou plechovou pošvou) a ostrohami. Našiel sa tu aj unikátny zahnutý nôž typu Sica, ktorý má pôvod u tráckych a dáckych kmeňov na Balkáne. To dokladá prítomnosť vojenskej zložky na hradisku Pohanská ako aj jazdcov, keďže vieme, že v 2. storočí pred n. l. Kelti začali k boju využívať aj jazdu. Časť týchto nálezov mohla byť aj výbavou obydľí. Okrem nástrojov a zbraní sa na hradisku našiel aj poklad drobných strieborných mincí s vyrazeným koníkom na averze, ktoré tu boli razené a používané v priebehu 2. storočia pred n. l.

Hradisko zaniklo okolo roku 100 pred n. l., zatiaľ za nevyjasnených okolností, v pozadí ktorých boli pravdepodobne spoločenské zmeny a presuny etník (snáď germánskych Teutónov a Kimbrov zo severnej Európy), ktoré sú známe z dobových rímskych historických prameňov.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP15488–15493, 83345–83854, 85217–85221.

Literatúra: Čambal 2015a, 41–44; Fröhlich 2012; Paulík 1976; Paulík/Tomčíková 2005; Pieta 2008, 194–203.

Plavecké Podhradie, hradisko Pohanská
– depot drobných strieborných mincí.

Plavecké Podhradie
- digitálny model reliéfu hradiska Pohanská
(LIDAR, LLS-ÚGKK SR Tibor Lieskovský).

b/ Meče a súčastí výstroja bojovníka

Z pohľadu výskytu mečov na sídliskách v strednej dobe laténskej je dôležitý depot, zložený z dvoch dlhých železných jazdeckých mečov ukončených dlhým trňom rukoväte o celkovej dĺžke 108 resp. 110 cm. V oboch prípadoch majú čepele na každej strane dva široké žliabky s miernym stredovým rebrom. Čepel' prvého meča je zasunutá v pošve vyrobenej zo železného plechu. Celkovo má čepel' spolu s pošvou hmotnosť 1404 g. Druhý meč, resp. jeho čepel' je ukončená tupým zaobleným hrotom a má hmotnosť 724 g. Čepel' nie je vyrobená z tuhého materiálu, ale je naopak pružná. Na nej je v hornej časti žľabu zachovaná výzdoba v podobe plošného puncovania, ktoré malo estetickú funkciu. V náleze sa meče našli spolu s dvojicou sekier a radlicou.

Do záveru LTC2 a do LTD1 je datovaná železná plechová pošva meča s esovitou svorkou ktorá bola súčasťou depotu I/68. Najpočetnejšie sídliskové analógie tohto typu pošiev pochádzajú z oppida v Manchingu a zo Starého Hradiska. Ide o typ, ktorý sa vyskytuje predovšetkým vo východokeltskej oblasti strednej a juhovýchodnej Európy. V západnej časti kontinentu chýba. Na oppide Staré Hradisko sa predpokladá aj výroba týchto pošiev, keďže sa tam našli ich polotovary. Datovanie tohto typu pošiev mečov spadá do stupňov LTC2 – až staršej fázy LTD1 (LTD1a). Z lokality okrem toho pochádza aj solitérny nález ďalšieho fragmentu železnej plechovej pošvy, z ktorej sa zachovala jej horná časť s pútkom. Tá je oproti známym exemplárom z Pohanskej užšia a celkovo subtilnejšia, na užší typ čepele pravdepodobne pre meč určený pre bojovníka – pešiaka. Podobne ako ostatné kusy z lokality typologicky patria tieto pošvy k pošvám s esovitou svorkou.

Dôležitou zložkou medzi nálezmi z Pohanskej je predovšetkým kovácke náradie (kladivá, nákovy, dláta) vrátane železných hrivien z depotu č. III/69, ako aj niekoľko ďalších solitérnych nálezov týchto predmetov. Hrivny sú označované ako „mečové“. Nie je vylúčené, že ide o polotovary na výrobu čepelí dlhých mečov, ako sú tie nami publikované z depotu. Pravdepodobne boli vyrobené z prekladaného železa. Touto technológiou sa čistil samotný kov od nečistôt pomocou jeho prekladania a zvárania. Teoreticky môže ísť o polotovary pre výrobu čepelí, čomu by nasvedčovala aj samotná hmotnosť hrivien,

Plavecké Podhradie,
hradisko Pohanská –
depot mečov a náradia.

ktorá
koliše od
1200 do 1500
gramov. Tejto teórii
ale protirečí ich tvar,
ktorý je nevhodný na ťahanie
čepelí. Na výrobu jednej čepele je
prítom potrebné mať k dispozícii zhruba
o sto percent viac surového už spracovaného
čistého kovu, z ktorého je pri výrobe čepele (vyťa-
hovanie, kutie, hrubé obrusovanie – uberanie a konečné
brúsenie a leštenie hotového výrobku) odpad asi polovica
hmotnosti materiálu.

Na Pohanskej sú zastúpené súčasti jazdeckého postroja. Nachádzajú sa tu aj malé železné ostrohy s ramienkami, ukončené gombíkovitými terčikmi a trňom. Ide o pomerne bežne sa vyskytujúce nálezy na viacerých časovo súčasných sídliskových lokalitách, ktoré sú datované do LTC2 – LTD1. Spolu s pákovými uzdami, určenými pre vojnové kone dokladajú prítomnosť jazdeckej zložky vojska na lokalite. Ide o pomerne novú zložku armády, keďže z obdobia existencie plochých keltských pohrebísk poznáme minimum dokladov jazdectva. Svedčí to o zmene vojenskej taktiky. Dokladom toho je aj odlišný tvar a hlavne dĺžka mečov, ktoré sa oproti starším z obdobia staršej doby laténskej a staršej fázy strednej doby laténskej menili z pechotných na jazdecké. Samotné využívanie ostrôh začína v stupni LTC2 a práve s týmto obdobím súvisí aj spomínané predlžovanie dĺžky mečov.

Pákové zubadlá, ostrohy a nože typu Sica sa vyskytujú spoločne s mečmi v pošvách s esovitou svorkou vo výbave bojovníckych hrobov v Transylvánii v skupine Padea-Panagjurski Kolonii kde sú datované do LTC2/LTD1, t. j. do poslednej štvrtiny 2. storočia pred n. l. Na základe toho je možné tento typ zubadiel zaradiť do horizontu osídlenia Pohanskej LTC2–LTD1a.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP96607–96611.

Literatúra: Čambal v tlači.

c/ depot keltských mincí

V súčasnosti poznáme z lokality vyše 20 kusov keltských razieb mincí lokálneho typu, ale aj mince z oblasti Moravy, Dolného Rakúska a Bavorska (typ Roseldorf/Němčice, typ Břeclavsko, typ Staré Hradisko, typ Torquesbögen-Schmied či mince podobné typu Manching a ich napodobeniny). Všetky patria k drobným minciam zo striebra, ktoré označujeme ako oboly.

V nedávnom období boli zverejnené prvé nálezy keltských strieborných mincí z Pohanskej. Išlo o súbor drobných mincí s koníkom. Na ich základe bol do literatúry zavedený typ Pohanská. Hmotnosť mincí sa pohybuje v rozmedzí 0,40 – 0,43 g. Z lokality pochádza aj niekoľko cudzích razieb laténskych mincí v podobe obolu typu Roseldorf/Němčice II a známy je aj ďalší exemplár. Našla sa aj 1/24 zlatého statéra moravských Bójov, obol s druidom resp. tzv. obol „typu Torquesbögen-Schmied“ zobrazujúci kováča/minciara (?) pri práci ako aj drobná strieborná minca, pripomínajúca obol karlsteinského typu. Najnovšie je z lokality známy aj malý poklad, v ktorom boli mince typov Pohanská, Břeclavsko, ako aj pravdepodobne lokálne napodobeniny mincí typu Manching, blízke razbám kmeňa Vindelikov z oblasti Manchingu v Bavorsku, tzv. Buschelquináre, patriace do staršej fázy LTD1.

Razbu mincí typu Pohanská na lokalite v Plaveckom Podhradí predpokladajú a kladú niektorí autori až do záveru 1. polovice 1. stor. pred n. l. Takéto datovanie výroby a razby mincí je však na Pohanskej neopodstatnené a nateraz nedoložené žiadnym trojrozmerným nálezovým materiálom, datovateľným do tejto fázy neskorej doby laténskej stupňa LTD2, ktorého začiatok kladieme do začiatku 2. štvrtiny 1. storočia pred n. l. Všetok nálezový materiál z lokality, získaný počas archeologického výskumu, ako aj obsah publikovaných hromadných nálezov je chronologicky a typologicky starší ako datovanie razby mincí na Pohanskej k polovici 1. storočia pred n. l. Je pravdepodobné, že v prípade razieb drobných mincí s koníkom ide o miestnu lokálnu razbu, ktorá je staršia ako drobné mince s koníkom typu Karlstein (razené jednostranne), aké poznáme predovšetkým z nálezísk v priestore bratislavského oppida. Oboly typu Pohanská boli razené v súlade s nateraz používaným a podloženým datovaním v stupni LTC2 a v LTD1a (cca do obdobia okolo roku 100 pred n. l.) a nie neskôr. Dokladom rozmachu je aj v našom prípade razba drobných mincí pravdepodobne aj na Pohanskej, ktorá patrí skôr k lokálnym typom. Predpokladáme, že niektoré významné centrá – hradiská mali možnosť raziť mince podľa zabehaného a vysoko rozvinutého mincového systému, avšak s lokálnymi variantmi, typickými pre jednotlivé centrá moci. V každom prípade ide o výrazný horizont laténskeho osídlenia priestoru JZ Slovenska, v rámci ktorého prichádza k nárastu počtu sídlisk západne ako aj východne od Malých Karpát. Osídlenie a existencia Pohanskej je minimálne z časti (LTC2) súčasné s oboma centrálnymi sídliskami v Roseldorfe a v Němčiciach. Dokladom razby mincí na Pohanskej môže byť aj nález železného predmetu, pravdepodobne lôžka na spodnú časť razidla mince, snáď z bronzu, ktorý pochádza z kováčskeho depotu, ktorý sme opísali vyššie.

Doteraz nájdené razby mincí súvisia s rozvojom keltských centier v Roseldorfe v Rakúsku a v Nemčiciach na Morave. Razby strieborných a zlatých mincí typu Roseldorf/Němčice ako aj mincí typu Athéna Alkis-Alkidemos patria do stupňov LTC1 a LTC2, t. j. do záveru 3. a do 2. storočia pred n. l. V každom prípade ide o jednoznačné prepojenie systému osídlenia a opevnených mocenských centier (Molpír, Pohanská) s predoppidálnymi centrami v Roseldorfe a Nemčiciach ako aj s oblasťou Bavorska. Dokladom toho sú aj ďalšie archeologické pramene.

Deponovanie mincí sa končí v závere doby laténskej, niekedy po roku 50 pred n. l. Poznáme niekoľko pokladov mincí bratislavského typu s nápisom BIATEC. So vznikom oppidálnej sídliskovej štruktúry na mieste dnešného bratislavského Starého mesta a hradného vrchu prichádza aj k zmene v keltskom mincovníctve. Od tejto doby sa v priestore dnešnej Bratislavy razili zlaté mušlovité statéry, ktoré niesli niekedy nápisy BIATEC a NONNOS. Statéry s nápisom BIATEC/BIAT a NONNOS sú mladšie ako ich české predlohy. Boli vyrobené okolo roku 70 pred n. l. a neskôr. Okrem nich sú známe aj ich 1/3 a 1/8-ové podiely. Tieto mince boli spoľahlivo priradené k Bójom, pretože sa ikonograficky podobali českým razbám. Okrem zlatých mincí sa v bratislavskom oppide produkovali aj strieborné hexadrachmy typu Biatec, ktoré sa razili podľa vzorov rímskych republikánskych mincí. Rimania ich razili v roku 70 pred n. l. Z toho môžeme usudzovať, že sa ich razba v bratislavskom oppide začala po roku 70, resp. po roku 69 pred n. l. V tomto období mohla prísť aj vlna Bójov z Čiech. Celkovo poznáme 16 nápisov na týchto minciach. Najčastejšie sa používali nápisy NONNOS a BIATEC.

Medzi ďalšie nominály patria drachmy, známe skôr ako Simmeringy s nápsimi SONNON či NONNOS. K jedinelému typu patrí didrachma s nápisom BIATEC. Dokladom ich výroby v oppide sú nálezy dávkovacích platničiek z viacerých polôh oppida.

V bratislavskom oppide sa razili aj drobné strieborné nominály – oboly s koníkom typu Karlstein, ktoré patri medzi časté nálezy, pričom sa predpokladá, že išlo o obehové mince. Svedčia o tom početné nálezy v samotnom oppide aj v jeho blízkom okolí. Zaujímavý je fakt, že sa nenachádzali v pokladoch obsahujúcich hexadrachmy a simeringské mince. V súčasnosti sa produkcia Karlsteinov datuje do 1. a 2. tretiny 1. storočia pred n. l.

Koniec razby bratislavských hexadrachmiem sa dáva do súvislosti s bójsko-dáckym konfliktom, datovaným na základe numizmatických nálezov k rokom 41/40 pred n. l. Táto vojna sa však mohla s najväčšou pravdepodobnosťou odohrať skôr, a to už niekedy po roku 45 pred n. l., keď boli Bójovia pod vedením Kritasira porazení a nastal úpadok ich moci. Pravdepodobne do tohto obdobia patria aj poklady týchto mincí, ktorých sa v Bratislave našlo osem. Niekoľko ich pochádza aj z jej okolia. Vylúčiť však nemôžeme ani to, že poklady mincí mohli byť do zeme uložené aj neskôr, v čase definitívneho zániku keltského osídlenia na našom území.

Uloženie: SNM-Historické múzeum, evid. č. S86653–87660.

Literatúra: nepublikované.

KÚTY

– depot železných predmetov z nížinnej osady

Hromadné nálezy remeselníckych a poľnohospodárskych nástrojov, ako aj predmetov každodennej potreby, sú známe aj z nížinných osád Záhoria. Ich obyvatelia sa živili predovšetkým poľnohospodárstvom, remeslom a snáď aj ťažbou bahennej rudy – limonitu s obsahom železa. Osady boli súčasťou zázemia hradiska na Pohanskej v Plaveckom Podhradí.

V roku 1944 sa pri Kútoch na polohách Sigeca II a Čepangát našli železné predmety, ktoré boli postupne odovzdávané do múzea profesorom Hesekom. Na druhej z polôh prebehol v tom istom roku záchranný výskum múzea. Ostatné predmety boli odovzdané predstaviteľmi firmy Moravod. Súčasťou skladu predmetov boli tri sekery s lalokmi, radlica, nôž, ovčiarske nožnice a ojedinelý hrot železnej kopije. Zbrane ako také sa na sídliskách Keltovej civilizácie vyskytujú pomerne zriedkavo. Samozrejme zbrane tohto typu sa používali aj na lov zveri. V tomto prípade však s najväčšou pravdepodobnosťou nejde o hromadný nález, hoci tak bol označovaný.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP8937–8950.

Literatúra: *Kraskovská* 1964, 95.

Kúty –
súbor železných predmetov.

GAJARY

– depot železných predmetov z nížinnej osady

Druhým nálezom je depot železných nástrojov na spracovanie dreva z Gajar. Bol nájdený na polohe Stolička počas výskumu profesora J. Eisnera v roku 1929. Výskum bol financovaný z dotácie Krajsinského výboru a s podporou Dolnomoravského vodného družstva. Obsahoval osem sekier, dve kosy, dve okutia v podobe obručí náboja kolies z dreveného voza a nožnice, teda náradie a predmety každodennej potreby. Obe lokality boli osídlené predovšetkým v 2. storočí pred n. l.

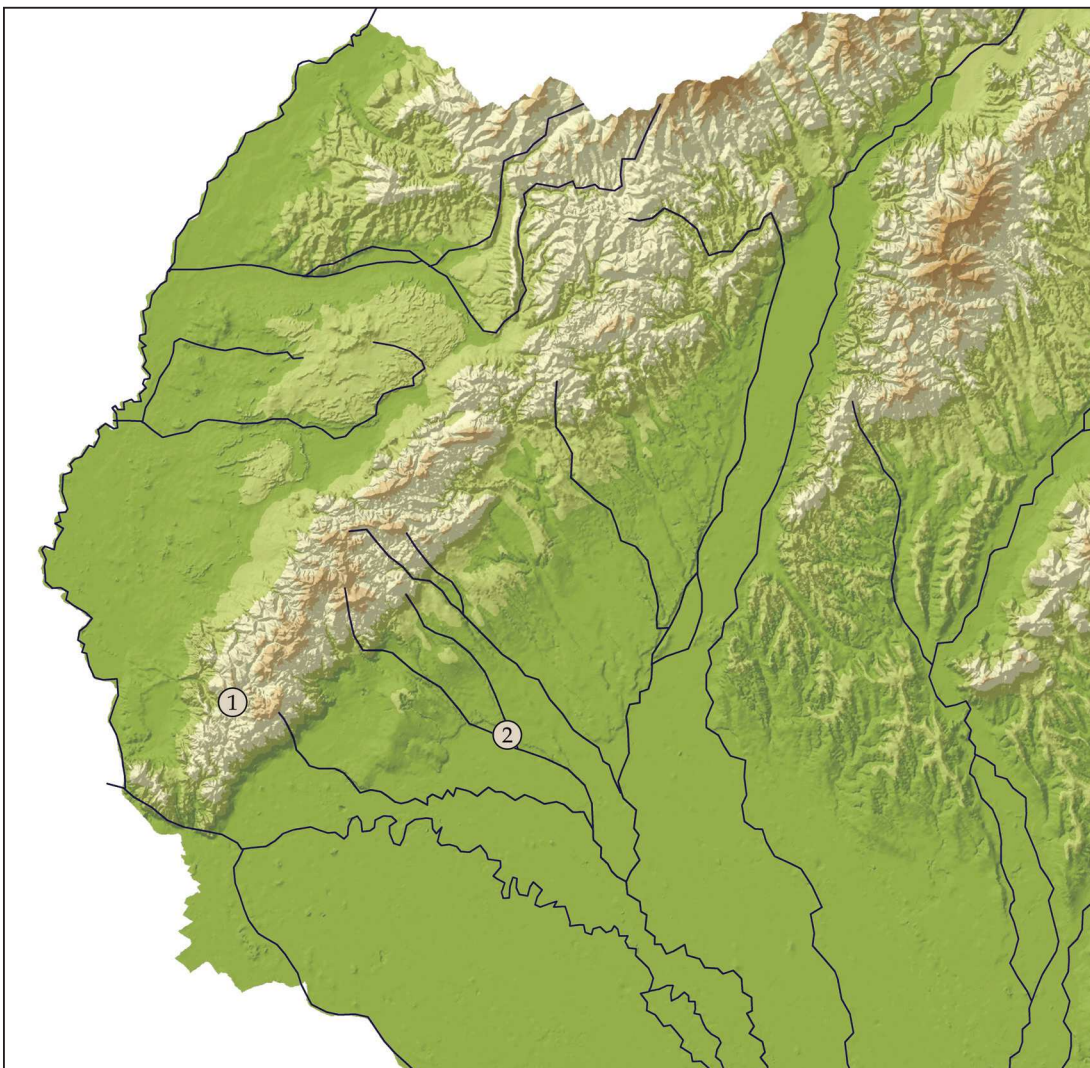
Predmety boli uložené do zeme z viacerých dôvodov – mohlo ísť o úkryt majetku v prípade nebezpečenstva alebo o uskladnenie s rituálnym pozadím. Taktiež môže ísť o produkciu hotových výrobkov kováča alebo majiteľa, prípadne obchodníka. To je pravdepodobnejšie, keďže je pravidlom, že hromadné nálezy v mladšej dobe železnej majú obvykle veľmi podobné zloženie. Ak išlo o ukrytie predmetov do zeme pred nebezpečenstvom, nie je vylúčené, že pôvodný majiteľ sa pre ne už nemohol vrátiť z dôvodu tragického konca. Všeobecne sa predpokladá, že ukladanie takýchto skladov predmetov do zeme sa dialo niekedy v poslednej tretine 2. storočia pred n. l.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP6642–6652.

Literatúra: *Eisner* 1933, 180, tab. LIX: 2, 5–8.

Gajary –
depot železných predmetov.

Mapa 5 – hromadné nálezy a poklady mincí z doby rímskej:

1. Borinka,
2. Čataj.

HROMADNÉ NÁLEZY A POKLADY MINCÍ V DOBE RÍMSKEJ

IGOR BAZOVSKÝ

Začiatkom nášho letopočtu sa územie dnešného Slovenska dostalo do úzkeho kontaktu s Rímskou ríšou, ktorej hranice sa posunuli k strednému toku Dunaja. Aby zabránili nepriateľskému vpádom, vybudovali Rimania pozdĺž južného brehu Dunaja reťaz vojenských pevností tzv. *limes romanus*. Severne od Dunaja sídlili v 1. – 5. storočí germánske kmene, ktoré vytlačili pôvodné keltské obyvateľstvo. Zvyšky Keltov sa stiahli do severnejších horských oblastí, kde sa bránili v horách. Bojovní Germáni nepotrebovali budovať opevnenia a sídlili v neopevnených osadách na nížinách. Príležitostne však využívali staršie opevnenia vybudované Keltmi, prípadne inými etnikami, ktorých mená sa nám nezachovali. Preto sú nálezy z horského prostredia súvisiace s Germánmi pomerne vzácne – ide prevažne o náhodné straty pri pohybe v horách. Len v niektorých prípadoch je doložené zámerné uloženie do zeme, súvisiace najskôr s kultovými praktikami. S hromadnými nálezmi sa častejšie stretávame na nížinách. Aj keď v nich prevažujú nástroje a iné železné predmety, objavujú sa v nich aj cennejšie predmety často rímskeho pôvodu. Na naše územie sa dostávali obchodom či lupom. Svedectvom čulého cezhraničného obchodu sú aj poklady rímskych mincí, ktoré Germáni bežne používali ako platidlo.

Vysoko cenené boli nielen predmety z farebných kovov, ale aj železo, ktoré malo u Germánov pomerne vysokú hodnotu – čo dokladá časté opravovanie poškodených železných nástrojov. Aj keď Germáni vyrábali vlastné železo, časť suroviny získavali z rímskeho územia, kde boli železo a farebné kovy produkované vo veľkom množstve. Rímsky historik Tacitus pri zmienke o keltských Kotínoch, ktorí žili v horských oblastiach Slovenska uvádza, že na svoju hanbu museli Germánom odvádzať poplatky vo forme železnej suroviny.

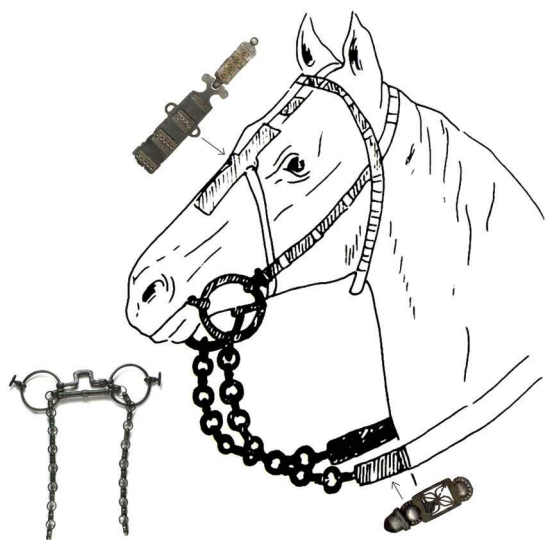
BORINKA

– súčasť honosného konského postroja z doby rímskej

Súčasť konského postroja z doby rímskej sa náhodne našli na horskom výbežku severozápadne od obce Borinka. Honosný postroj patril elitnému germánskemu jazdcovi a je datovaný do poslednej tretiny 2. až prvej polovice 3. storočia. Jeho hlavnú časť tvorilo zubadlo s bronzovými reťazami. Vlastným zubadlom bola železná tyčka s výčnelkom pripomínajúcim písmeno U, vkladaná do papule koňa nad jazyk a na koncoch navlečená na bronzové kruhy umiestnené po stranách papule. Tyčka bola ako jediná časť zubadla vyrobená zo železa, pretože použitie bronzu by mohlo viesť k otrave koňa. Po zatahnutí liací tlačil výčnelok tyčky na podnebie alebo jazyk, čím spôsoboval bolesť, ktorá donútila koňa spomaliť, zastaviť, alebo zmeniť smer. Na bronzových kruhoch boli ďalej navlečené: bronzová tyčka umiestnená pod papulou, bronzové reťaze liací a bronzové kovania v tvare T, na ktoré sa uväzovali kožené remene. Nezachované kožené časti liací spájali s reťazami dve hákovité postriebrené kovania. K postroju patrili dva ďalšie cenné predmety umiestnené na čele koňa – bronzová platnička so zdobenými striebornými plieškami a hákovité kovanie pokryté pozláteným strieborným plechom. Okrem kovových častí sú vzácnym nálezom zvyšky kože z remeňov – čo je u takto starého nálezu výnimočné. DNA analýza, ktorú realizovali pracovníci SNM-Prírodovedného múzea ukázala, že jeden z remeňov bol vyrobený z kože hovädzieho dobytky. Podobné zubadlo bolo na Slovensku objavené v koryte Váhu v Dvorníkoch-Posádke. Tvarovo takmer identické zubadlo sa dávnejšie našlo v Mödringu v Dolnom Rakúsku. Ako sa honosný konský postroj dostal na odlahlé miesto nad strmým svahom ďaleko od ľudských sídel, môžeme len hádať.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP45131–451140.

Literatúra: *Bazovský a kol. v tlači.*

Rekonštrukcia konského postroja (podľa Kull 1996).

Borinka
– súčasťi honosného konského postroja.

ČATAJ

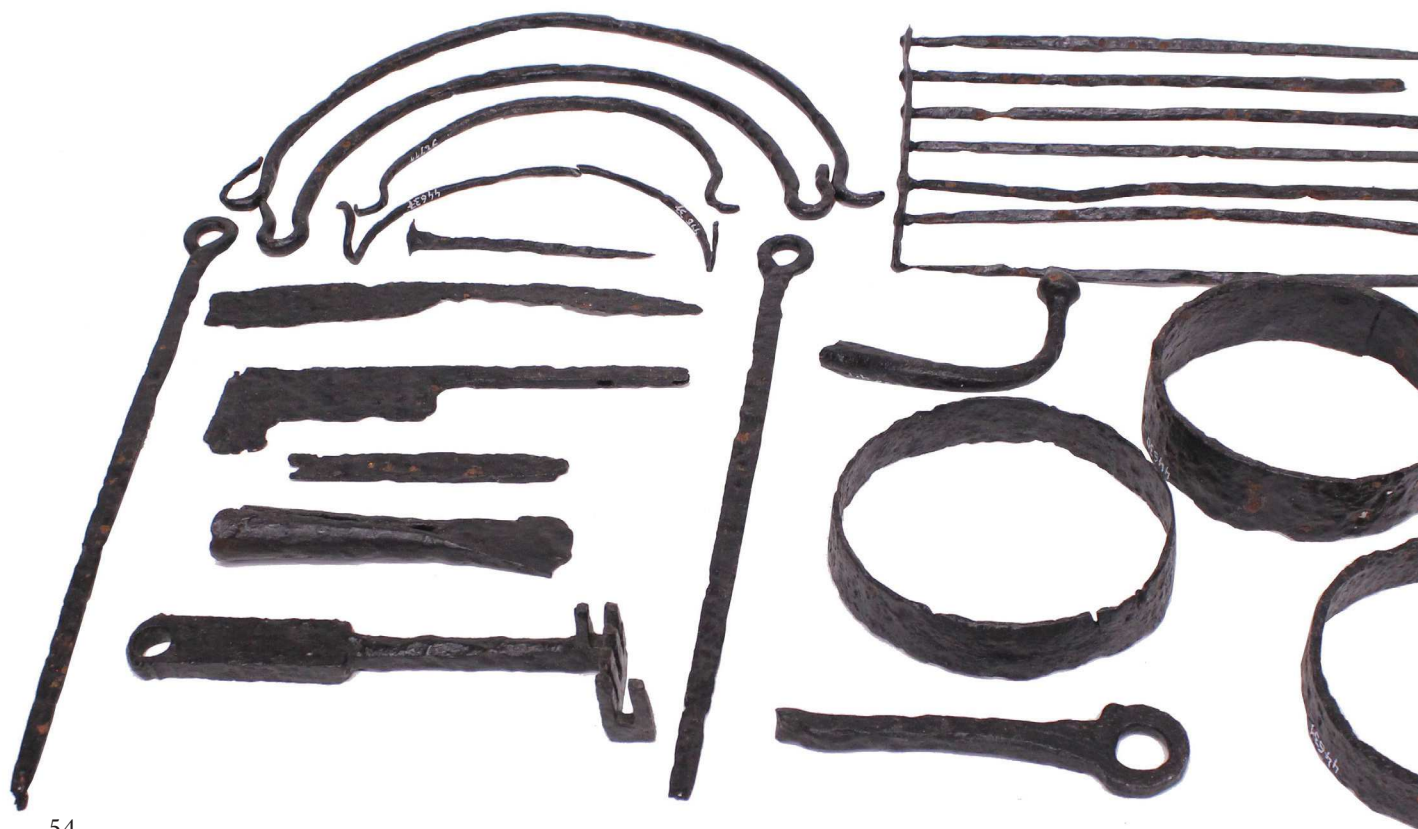
– hromadný nález železných predmetov

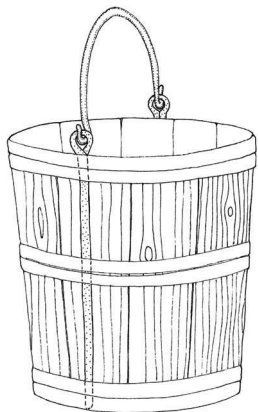
Hromadný nález železných predmetov z germánskej osady v Čataji bol objavený v roku 2005. Je príkladom ukrytia osobného majetku v čase nebezpečenstva. Depot obsahuje predmety, ktoré tvorili výbavu domácnosti (rošt a fragment kozlíka na pečenie, kovové súčasti vedierok, kľúč, nástroje), alebo boli súčasťou voza (obruče, závlačka). Časť predmetov je rímskeho pôvodu (kľúč, rošt). Niektoré poškodené predmety mohli byť uskladnené ako surovina na ďalšie spracovanie. Železné predmety umožňujú len širšie datovanie doby uloženia depotu do zeme do 2. až 3. storočia. K ich ukrytiu zrejme došlo počas rímskych vojenských operácií na barbarskom území v priebehu tzv. markomanských vojen v druhej polovici 2. storočia, alebo počas oslabenia ríše v období panovania „vojenských cisárov“ v 3. storočí.

Podobný nález z toho istého obdobia poznáme z germánskeho sídliska v Dunajskej Lužnej – okrem železných predmetov obsahoval aj rímsku bronzovú nádobu, v ktorej boli uložené predmety z kameňa, kostí, parohu a z keramiky. Zaujímavý je najmä nález 13 astragálových kostičiek, ktoré boli pravdepodobne používané pri bližšie neznámej spoločenskej hre.

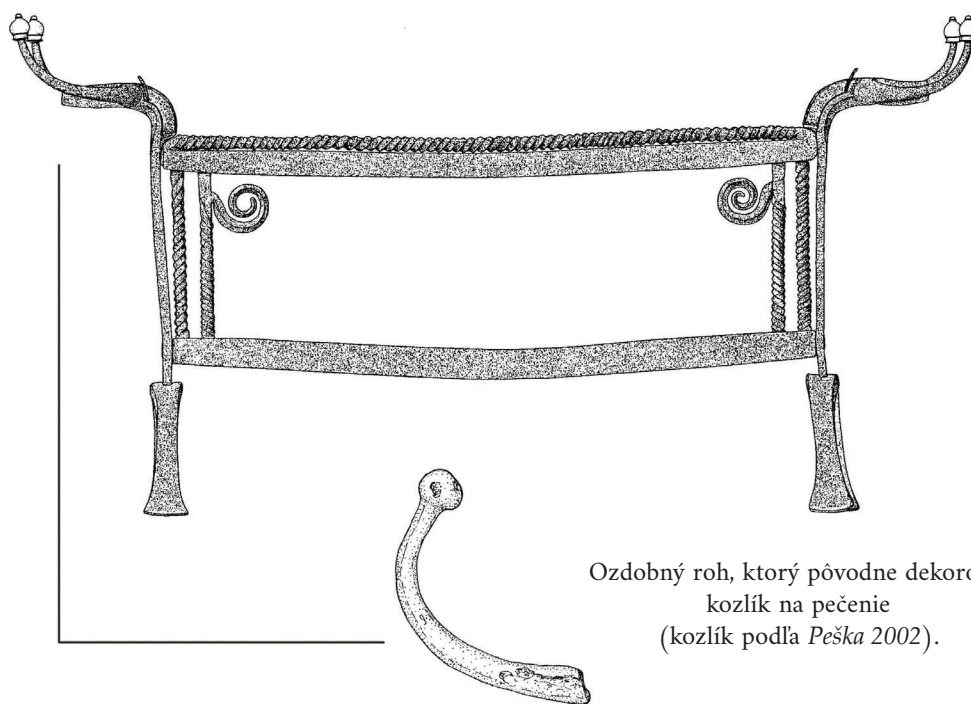
Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP44627–44642.
Literatúra: *Bazovský* 2007.

Čataj – hromadný nález
železných predmetov.

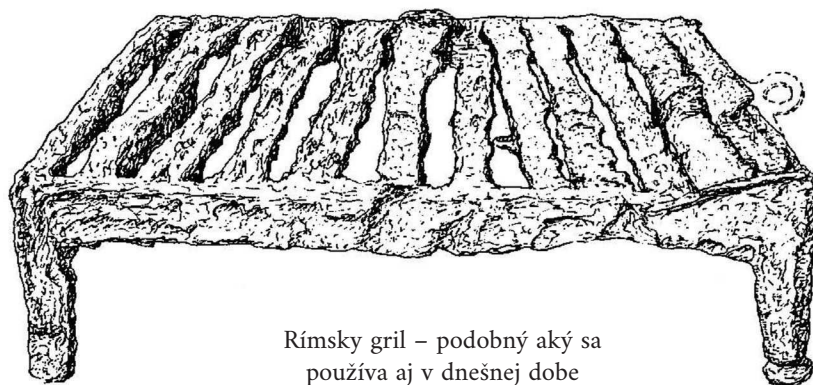

Rekonštrukcia dreveného vedra, z ktorého sa zachovali len jeho železné časti (podľa Bazovský 2007).

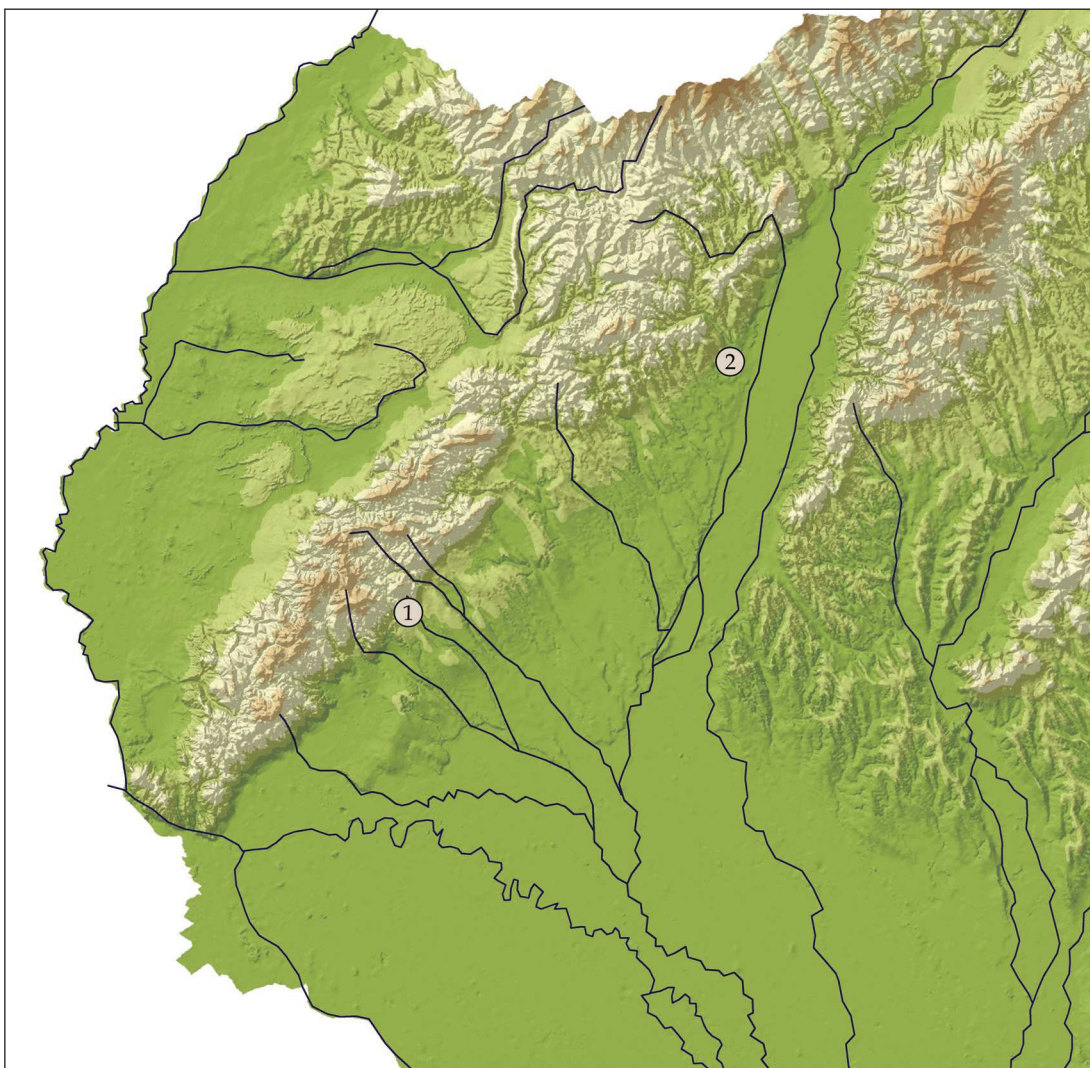

Ozdobný roh, ktorý pôvodne dekoroval kozlík na pečenie (kozlík podľa Peška 2002).

Rímsky gril – podobný aký sa používa aj v dnešnej dobe (podľa Graue 1974).

Mapa 6 – hromadné nálezy z včasného stredoveku:

1. Modra,
2. Vrbové.

HROMADNÉ NÁLEZY Z OBDOBIA VČASNÉHO STREDOVEKU

VLADIMÍR TURČAN

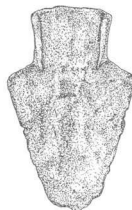
Sťahovanie národov prebehlo v strednej Európy veľmi dramaticky a krvavo. Na jeho počiatku vpadli cez dolný Dunaj do Karpatskej kotliny Huni a svojimi rýchlymi útokmi rozvrátili Rímsku ríšu. Hunov porazili Gepidi, sídliači v tom čase medzi Dunajom a Tisou, ktorí v roku 568 podľahli kliešťovému útoku Avarov z juhovýchodu a Langobardov zo severozápadu. Langobardi však pred divokými nomádskymi spojencami ešte v tom istom roku odtiahli do severného Talianska (dnešná Lombardia). V tom istom období sa do rozsiahlych oblastí Európy začali presúvať Slovania, obsadzujúci prednostne nížinné oblasti. Avari sa na tri storočia stali dominantným obyvateľstvom Karpatskej kotliny. Ohrozovali nielen Frankov na západe, ale aj svojich bývalých spojencov Byzantíncov. Aby zabránil avarským útokom, Konštantinopol si vykupoval mier poplatkami. Z hľadiska finančných možností Byzancie išlo síce o zanedbateľnú položku, ale do Karpatskej kotliny sa týmto dostával byzantský tovar, pre nomádsky vkus veľmi atraktívny, ako ženské šperky, strieborné misky a poháre (nález zo Zemianskeho Vrbovku), ale predovšetkým kovania mužských opaskov vyrábané z farebných kovov, zdobené antickými motívmi. S nimi prichádzala aj antická mytológia, keďže ich výrobcovia stále pracovali v intenciách antického umeleckého remesla.

Vďaka pohrebiskám so stovkami bohato vybavených kostrových hrobov je archeologický odkaz tejto doby pomerne rozsiahly. Spomenuté kovania sa vďaka častému výskytu stali základom pre datovanie hmotnej kultúry z čias avarskeho kaganátu. Neskôr, po porážke Avarov vojskami Karola Veľkého na prelome 8./9. storočia sa prestali používať.

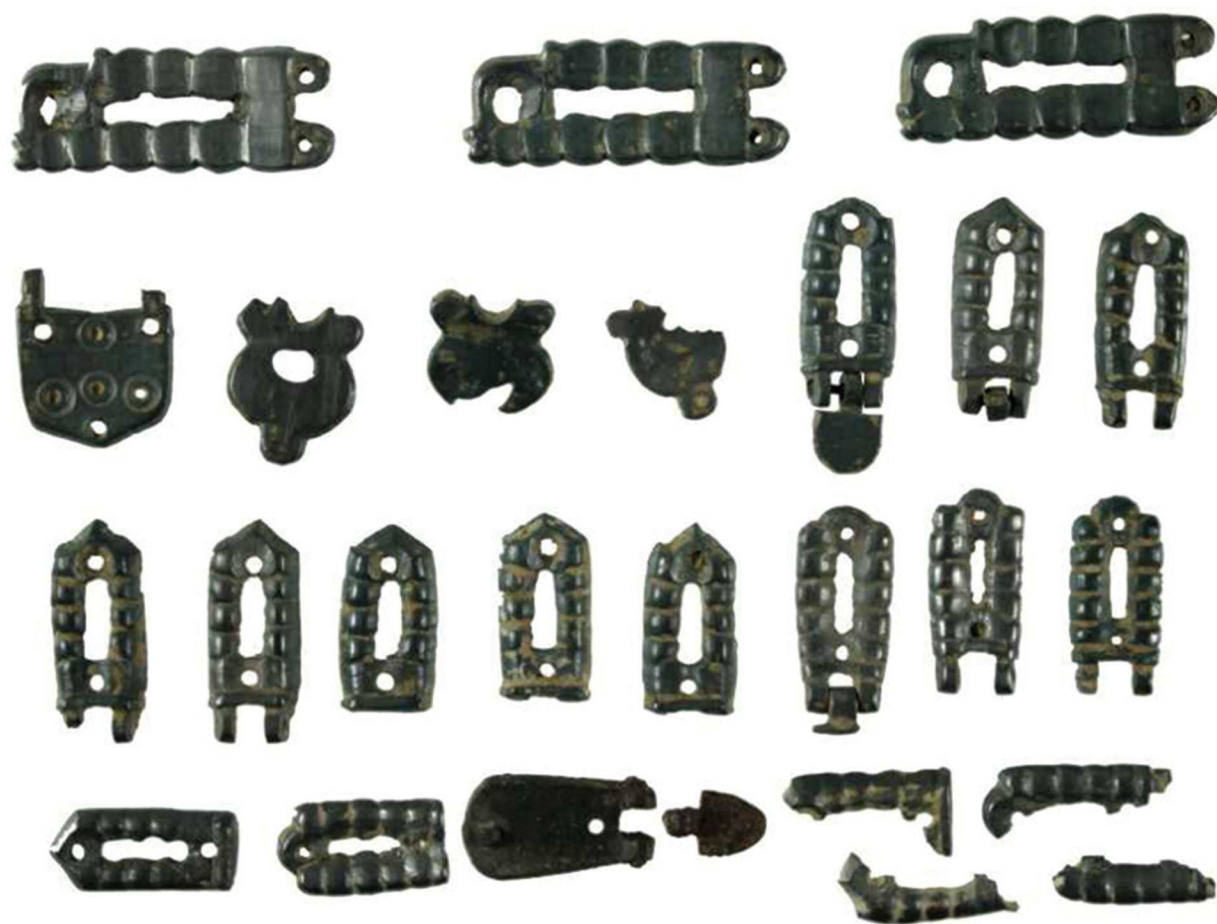
Kovania tak nenachádzame len na teritóriu bývalého kaganátu, ale na oveľa širšom území, hlboko na severe Slovenska a dokonca až v Poľsku. Mohli ich samozrejme stratiť majitelia opaskov počas prieskumných výprav do slovenských hôr. V 9. storočí nemali už svoje pôvodné poslanie, slúžili však ako druhotná surovina pre slovanských remeselníkov.

Zánik Avarskeho kaganátu neznamenal len koniec vlády nomádov v Karpatoch. Z hľadiska politického vývoja nastalo turbulentné obdobie, v ktorom akceleroval vývoj slovanských kmeňov. V jednej franskej listine (tzv. *Conversio*) je zaznamenaná správa o vyhnaní Pribinu z Nitry moravským kniežaťom Mojmirom. Podobných konfliktov sa zrejme v tejto dobe odohralo viac – formovali sa nadkmeňové zoskupenia. Tento proces vyvrcholil okolo roku 833 vznikom Veľkej Moravy. Jej vládca Svätopluk I. patril k najmocnejším panovníkom stredoeurópskeho regiónu.

Vzrastal počet obyvateľstva, upevňovala sa mocenská pozícia vládncich rodov. Ako ich sídla vznikali hradiská – centrá správy, kultu, obchodu a remesiel. Z kováčskych dielní sa k roľníkom dostávalo kvalitnejšie poľnohospodárske náradie, čo umožnilo zvyšovať

produkciiu potravín. Územie ovládané Svätoplukom sa postupne zväčšovalo, čo malo aj negatívny dopad na obyvateľstvo: okrem daňového zaťaženia až príliš často vpadli na veľkomoravské územie cudzie vojská, najčastejšie Frankovia a plienili krajinu. V strachu o život ľudia utiekali do vzdialenejších a neprístupnejších oblastí. Majetok, ktorý nemohli so sebou odnieť, zakopávali do zeme. Z dôvodov, ktoré nepoznáme, si ho nie vždy vyzdvihli. Možno sa už nevrátili alebo schované veci nenašli. Že sa tak skutočne dialo, svedčí správa vo Fuldských análoch (zápisy benediktínskeho kláštora vo Fulde), podľa ktorej vojaci kráľa Karlomana (vládol v rokoch 876 – 880) , obklúčili moravského Rastislava v akejsi pevnosti a hľadali ukryté veci zakopané v okolitých lesoch a na poliach. Ak sa táto správa dostala aj do kroniky, muselo ísť o častý jav.

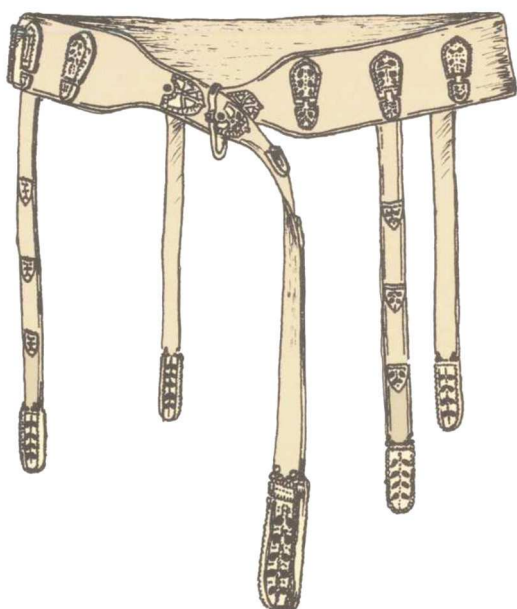
Modra – bronzové kovania avarskeho opaska.

MODRA

– liate bronzové kovania avarského opaska

Charakteristickým prvkom mužského odevu v období Avarskeho kaganátu boli kožené opasky zdobené rôznymi kovovými ozdobami. Neboli vyrábané priamo v avarských či slovanských osadách, ale v byzantských dielňach, ako dokazujú nielen aplikované výzdobné motívy z antickej mytológie, ale aj analýza použitého materiálu.

Rekonštrukcia avarského opaska
(podľa Galuška 2013).

Jedna z takýchto kolekcií je uložená aj v Mestskom múzeu v Pezinku. Objavená bola náhodne v lesoch nad Modrou, blízko polohy Tri kleny na hrane terasy, klesajúcej juhovýchodným smerom do údolia, ktorým preteká potok zvaný Prostov jarok. Nie je vylúčené, že to bolo na trase zaniknutej komunikácie, smerujúcej cez Malé Karpaty na Záhorie. Nájdený súbor pozostáva z 23 kusov liatych bronzových kovaní piatich typov. Až 15 z nich sú pozdĺžne kovania rozmerov 2,1 – 2,3 x 1,0 cm, hrubé 0,3 cm, v strede perforované, po okraji zdobené rovnomerne rozloženými pukličkami. Niektoré z nich majú zachované dvojice výstupkov pre šarnierové upevnenie spodného dielu, visiaceho pôvodne z opaska. V jednom prípade je toto menšie pripojené kovanie zachované. Tri kovania dlhé 3,3 cm sú tvarom podobné predchádzajúcim, ich okraje však zdobí šupinkový motív. Súbor obsahuje aj tri erbovité kovania rozmerov 1,7 x 1,0 cm. Kolekciu dopĺňa dvojdielne pozdĺžne kovanie so šarnierom široké 3 cm a dlhé veľké erbovité kovanie rozmerov 1,8 x 1,6 cm, pravdepodobne záhlavná doštička pracky.

Ku kompletности garnitúry opaska chýba veľké pozdĺžne kovanie, ktoré bývalo hlavným komponentom výzdoby nomádskeho remeňa, nastoknuté na jeho konci. Celé analogické garnitúry poznáme z viacerých avarských pohrebísk (Šaľa, Homokmégy-Halom a pod.). Podľa sprievodných nálezov z hrobov ich možno datovať do 8. storočia. Je teda nepravdepodobné, že ide o stratený opasok. Skôr sa možno prikloniť k názoru, že sú to kovania, získané (napr. vykrádaním hrobov) po páde Avarov a transportované slovanským remeselníkom na pretavenie. O takejto možnosti svedčia aj najnovšie nálezy z včasno-stredovekého hradiska Neštich v neďalekom Jure pri Bratislave.

Uloženie: Mestské múzeum v Pezinku, prírastkové číslo 1/2020.

Literatúra: Farkaš/Turčan 2019, 43–46.

VRBOVÉ

– depot železných predmetov

Počas 9. storočia museli veľkomoravskí panovníci, predovšetkým Svätopluk, viesť vojny so susedmi, najmä s Franskou ríšou. Krajina trpela vpádmi cudzích vojsk, pred ktorými miestne obyvateľstvo unikalo do bezpečia hradísk. Dokladom týchto nepokojných čias sú aj železné artefakty, ktoré nebolo možné pre ich váhu odniesť preto ich majitelia ukryvali do zeme.

Jedným z nich je aj depot železných predmetov, nájdených náhodne 3 km severozápadne od Vrbového. Obsahuje 35 predmetov – hrivny, poľnohospodárske náradie, remeselnícke nástroje a železné fragmenty. Ostáva záhadou, kto bol ich vlastníkom. Možno obyvateľ niektorej z blízkych osád, ktorý plánoval nájsť útočisko na neďalekom hradisku v katastri dnešnej obce Prašník. Z neznámych dôvodov ich už nevyzdvihol.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP68213–68247.

Literatúra: *Turčan 2012*, 33–35.

Vrbové – depot
železných nástrojov a hrivien.

NÁLEZY MINCÍ AKO VÝZNAMNÝ PRAMEŇ POZNANIA

MAREK BUDAJ

Nálezy mincí patria medzi dôležité pramene s pomerne veľkou vypovedacou hodnotou. Spravidla ich môžeme rozdeliť na dve základné kategórie, pričom prvú tvoria hromadné nálezy nazývané tiež depoty. Už od 50-rokov minulého storočia sa za ne považovali súbory, ktoré mali nad päť predmetov. Hromadné nálezy sú zložené z mincí, ktoré boli zhromaždené za rôznym účelom, pričom spravidla išlo o majetok ich majiteľa. Druhú kategóriu tvoria ojedinelé nálezy. Tie sú problematické z toho dôvodu, že môžu mať o niečo nižšiu výpovednú hodnotu, pretože mohli byť výsledkom náhodnej straty. Treba tiež počítať s dlhým obehom niektorých mincí (často aj celé stáročia) takže k ich uloženiu do zeme, či strate mohlo prísť dávno po vyrazení. Napriek tomu však majú istú vypovedaciu hodnotu, lebo s určitostou boli uložené do zeme po roku ich razby, čiže po tzv. terminus post quem. Ich význam narastá najmä vtedy ak sú nájdené v archeologických situáciách a datujú objekty (napr. hroby, murivá, domy a pod.).

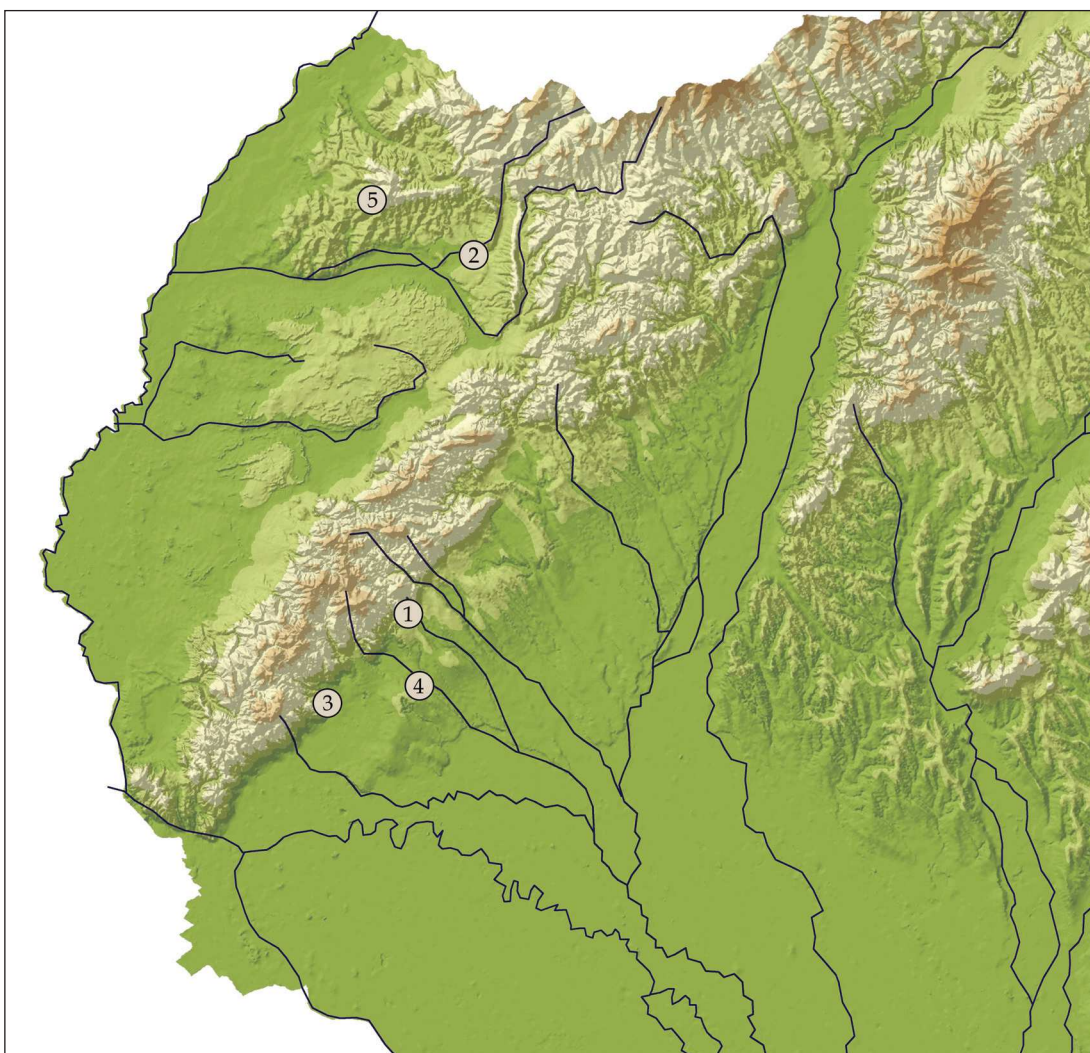
Oveľa lepšie pre datovanie sú hromadné nálezy, ktoré tvoria kompaktný celok s jasne vymedzenými najmladšími mincami, ktoré datujú jeho ukrytie. Často ide o finančné hotovosti, ktoré boli zozbierané z aktuálneho obeživa, čiže nám dávajú obraz o obehu mincí v istom regióne, či vo väčšom geografickom celku. V inom svetle sa ukazujú obrovské kmeňové finančné hotovosti (napr. u Keltov), veľké pokladnice známe napr. v dobe rímskej na Balkáne a vo Veľkej Británii, či chrámové poklady.

Hromadné nálezy nám môžu dať odpoveď aj na množstvo ďalších otázok. V prípade ukrytých finančných hotovostí vieme odvodiť, či ho vlastnil bohatší jedinec alebo obyčajný človek, ktorý prišiel o svoje úspory. Nálezy mincí majú nesporný historický a vojenský význam. Drvivá väčšina pokladov bola totiž ukrytá v časoch vojenských ťažení, kedy ľudia mali najväčší strach o svoj majetok. Z toho dôvodu pochádza v súčasnosti na Slovensku najviac nálezov z čias tridsaťročnej vojny (1618 – 1648), prípadne z čias stavovských povstaní (1604 – 1711). Ukrytie nálezov však nemusí zákonite súvisieť len s veľkými vojenskými konfliktami – mohlo ísť o prirodzenú potrebu človeka zabezpečiť sa na horšie časy a chrániť svoj majetok pred odcudzením. Mince sú často objavené v menších obciach, na poliach, sídliskách, pri lokálnych alebo väčších obchodných cestách, v lesoch, pričom často ide o jediný doklad prítomnosti človeka v tomto prostredí, čím narastá jeho regionálny význam. Vďaka niektorým nálezom sa dostali do povedomia verejnosti bez nároku na podceňovanie niekedy aj malé obce, či mikroregióny. Napríklad obec Popudinské Močidlňany je známa nálezom pražských grošov zo 14. storočia. Muránsku Zdychavu zase „preslávil“ poklad toliarov.

Podľa zloženia a štruktúry nálezov rozlišujeme poklady zložené z domácich alebo cudzích mincí, prípadne ide o zmiešané nálezy. Zahraničná zložka pokladu nám potom viac napovie aj o obchodných, hospodárskych, či vojenských kontaktoch s cudzími krajinami. Nálezy mincí majú aj nesporný hospodársky význam, keďže zhromažďovanie finančných hotovostí

malo svoje ekonomické zákonitosti. Často sa napríklad úmyselne vybrali z obehu kvalitné razby a inflačné sa neprijímali. Na druhej strane dochádzalo v istých obdobiach k zhromažďovaniu menej kvalitných zahraničných mincí (razených v Poľsku, Sliezske alebo Nemecku), lebo kvalitné domáce razby sa vďaka obchodovaniu so striebrom vyvážali za hranice a pod. Väčšina hromadných nálezov bývala uložená už od antiky do obalov – najčastejšie nádob, alebo textílií. Spravidla ide o tie najbežnejšie úžitkové nádoby, ktoré sa dajú vďaka dobre datovanému nálezu mincí presne chronologicky zaradiť a sú výbornou pomôckou pre archeológiu.

Mapa 7 – poklady mincí zo stredoveku a novoveku:

1. Modra-Kráľová, 2. Senica, 3. Svätý Jur, 4. Šenkvice, 5. Unín.

SENICA

– zaujímavý nález mincí z husitských čias

Poklad pozostávajúci z 1589 mincí objavili robotníci 27. októbra 1962 pri kopaní základov pre prístavbu budovy štátnej banky na Štefánikovej (predtým Jilemnického) ulici v Senici. Nálezca E. Malík najskôr zozbieral približne 100 mincí, ktoré odniesol miestnemu učiteľovi V. Jamárikovi. Ten okamžite rozpoznal ich význam a bežal na miesto nález, kde zozbieral zvyšné razby.

Poklad pozostával až na jednu výnimku, výlučne zo zahraničných mincí. Najväčšie nominály tvorili pražské groše Karola IV. (1346 – 1378) a Václava IV. (1378 – 1419) pochádzajúce z kutnohorskej mincovne. Uvedené mince zohrávali významnú úlohu v menových pomeroch v Uhorsku, kde v 14. – 15. storočí nahrádzali chýbajúci stredný nominál. Pre Uhorsko bola totiž skôr typická razba zlatých mincí (florénov a dukátov) a drobných nominálov (najmä denárov), pričom v rokoch 1338 – 1468 absentovala razba grošov.

Jadro nález v počte asi 1262 razieb tvorili drobné strieborné mince tzv. fenigy, ktoré pochádzali najmä z dolnorakúskych mincovní Viedeň/Wien, Enža/Enns, Viedenské Nové Mesto/Wiener Neustadt a čiastočne z Bavorska. Rakúske fenigy sa najmä v 14. – 15. storočí stali v Uhorsku vďaka svojej výbornej kvalite žiadaným platobným prostriedkom. Uskutočňovala sa v nich väčšina platieb, na čo poukazuje nielen ich častý výskyt v nálezoch, ale aj početné zmienky v písomných prameňoch, či dokonca vo vládných nariadeniach.

Nález bol ukrytý pravdepodobne v rokoch 1428 – 1435, kedy územie dnešného Slovenska bolo sužované husitskými vpádmi. Miesto

Senica – uhorský denár Žigmunda I. Luxemburského z rokov 1390 – 1427.

Senica – pražský groš Václava IV. z kutnohorskej mincovne.

Senica – viedenský fenig Albrechta IV., Albrechta V. a Viliama z rokov 1395 – 1406.

nálezu sa nachádza na trase významnej stredovekej obchodnej komunikácie, tzv. Českej cesty, ktorá spájala Čechy s Uhorskom. Uvedený poklad odráža zaujímavú hospodársku situáciu na západnom Slovensku v prvej polovici 15. storočia, kde boli dominantné zahraničné razby (najmä viedenské fenigy).

Na svoju dobu išlo o celkom vysokú finančnú hotovosť, pričom celková hodnota pokladu bola vyše 4690 fenigov. Ak si to prerátame na vtedajšie platy v Bratislave dostaneme zaujímavé výsledky. V roku 1434 zarábala majster za deň 30 fenigov, nádenník 8 – 12 fenigov, učeň v dielni 10 fenigov, potom majster by robil na poklad vyše 156 dní, nádenník približne 386 – 390 dní a učeň až 469 dní.

Uloženie: SNM-Historické múzeum, evid. č. S79640-81200.

Literatúra: *Kraskovská* 1968, 242, 243; *Hlinka/Kraskovská/Novák* 1968, 74, 75, č. 133; *Demeter/Hunka* 1993, 103-126.

Senica –
nález mincí z 15. storočia.

SVÄTÝ JUR

– vzácny nález z čias Bethlenovho povstania (1626)

Poklad 845-ich mincí zo Svätého Jura bol objavený počas archeologického výskumu gotického kostola Sv. Juraja uskutočneného na prelome rokov 2004/2005. Mince boli nájdené v interiéri tzv. karnera, čiže kostnice, ležiaceho neďaleko kostola. Nález pozostával z mincí pochádzajúcich zo širokej geografickej oblasti a mal veľký chronologický a nominálový rozptyl. Najväčšiu zložku v náleze tvorili domáce, čiže uhorské razby, najmä denáre a len v malom množstve boli zastúpené aj poldenáre, čiže oboly. Uhorské mince v náleze pochádzali z čias Ferdinanda I. (1526 – 1564) až Ferdinanda II. (1619 – 1637), boli vyrazené v rokoch 1535 – 1626. Z nich sú najviac zastúpené denáre Ferdinanda II. v počte 191 mincí z kremnickej mincovne z roku 1626, ktoré sú zároveň aj najmladšími mincami v poklade.

Veľmi dôležitú a jedinečnú zložku pokladu tvoria české mince. Ich výnimočnosť spočíva v tom, že napovedajú viac o celkovom charaktere nálezu, prípadne môžu bližšie určiť aj krajinu pôvodu jeho majiteľa. Z českých razieb tvoria relatívne veľký počet pražské groše Vladislava II. (1471 – 1516) – až 27 ks a Ferdinanda I. (1526 – 1564), až 13 ks. Uvedené razby sa v našich nálezoch vyskytujú pomerne zriedkavo. Okrem pražských grošov sú z moravsko-českej oblasti zastúpené aj tzv. biele peniaze, 3-grajciare a grajciare. Veľmi vzácne sú však aj toliare z čias Ferdinanda II. vyrazené v pražskej, českobudějovickej, či kutnohorskej mincovni.

Okrem razieb z uhorských a česko-moravských mincovní boli v náleze zastúpené aj mince z málo známych regiónov. Sem patria razby z biskupstva Chur (mesto v dnešnom Švajčiarsku), mesta Constanz či Východného Frízska (obe dnešné Nemecko). Sú tu však aj mince z ďalších nemeckých oblastí: z Falcka, Saska, Hanavska, Pasovska, Solms-Lichu, Waldecku, Öttingenu a Nördlingenu. Vzácne sú aj mestské razby zo Štrasburgu, či toliare zo Španielskeho Nizozemska alebo samotného Španielska.

Svätý Jur – toliar Rudolfa II.
z roku 1610 z pražskej mincovne.

Svätý Jur – toliar Ferdinanda II.
z roku 1624 z kutnohorskej mincovne.

K ukrytiu pokladu došlo najskôr v roku 1626 a uvedený súbor mincí môžeme spojiť s povstaním Gabriela Bethlena, ktoré bolo súčasťou veľkého celoeurópskeho konfliktu známeho ako tridsaťročná vojna. V rámci nej sa na územie Slovenska presunuli habsburské vojská vedené Albrechtom z Valdštejna, ktoré prenasledovali nizozemsko-dánske vojská vedené generálom Mansfeldom. Obe bojujúce armády sa medzi septembrom až decembrom 1626 zdržiavali na území dnešného Slovenska. V tomto období sa časť vojenských operácií dotkla aj samotného Svätého Jura. Medzi 18. novembrom a 12. decembrom 1626 mal Albrecht z Valdštejna dočasne umiestnený svoj hlavný stan v neďalekej Modre. S ním sa tu nachádzala aj väčšia časť jeho armády, ktorá pôsobila takmer tri týždne v uvedenom regióne.

Uloženie: SNM-Archeologické múzeum, evid. č. AP75001-75845.

Literatúra: *Budaj/Nagy 2005a*; *Budaj/Nagy 2005b*; *Budaj/Nagy 2006*; *Budaj/Nagy 2007*.

Svätý Jur – poklad mincí.

MODRA-KRÁLOVÁ

– poklad mincí z tridsaťročnej vojny

Nález pôvodne pozostával z 520 mincí, z ktorých sa zachránilo 174 exemplárov. Objavil ho v roku 1938 p. Jozef Prídál spolu s ďalšími chlapcami, ktorí pásli dobytok v polohe “Pod roľky” na pozemku Michala Meltera (bytom Kráľová č. p. 137). Nález bol uložený pod stromom v hlinenej nádobe pri tzv. “Šimlovskej ceste”. Podľa vtedajších zákonov sa do Slovenského národného múzea v Bratislave (vtedy Slovenské múzeum) dostala len tretina nálezu. Zvyšok bol vrátený Generálnou pokladnicou v Bratislave nálezcom prostredníctvom Obcej rady v Modre.

Modra-Kráľová – poľský 3-groš
Žigmunda III. Wasu z roku 1595.

Zachovaná časť pokladu pozostávala zo širokej zmesi nominálov. Išlo najmä o domáce razby – denáre, pričom jadro nálezu tvorili mince z Poľska, prilahlých oblastí a k nim patriacich mincovní (Sliezsko – mesto Swidnica, Riga, Gdaňsk a Prusko). Pestré zloženie nálezu je typické pre obdobie najmä 1. polovice 17. storočia, kedy zohrávali poľské razby mimoriadne dôležité miesto v menových pomeroch. Táto časť nálezu pozostávala najmä z nižších nominálov, čiže mohlo ísť o bežnú hotovosť priemerného človeka tejto doby. Z nálezu sa zachovalo len torzo, čo sťažuje určenie presnejšej doby ukrytia. Najmladšou mincou bol uhorský denár Ferdinanda II. z roku 1628, čiže k ukrytiu pokladu došlo niekedy po tomto čase. Bolo to v období veľkého celoeurópskeho konfliktu známeho ako tridsaťročná vojna, kedy sa aj na našom území odohralo niekoľko vojnových ťažení. Keďže okolo roku 1628 tu neprebíhali väčšie vojenské operácie, na uloženie pokladu mohli mať vplyv aj iné okolnosti, ako napríklad prítomnosť často nedisciplinovaných armád ubytovaných v okolí. O tom, že vojaci často vyčínali, môže svedčiť sťažnosť na nich v neďalekom Svätom Jure, kde v roku 1629 okradli obchodníka zo Šoproňu.

Modra-Kráľová – gdaňský groš
Žigmunda I. Starého z roku 1540.

Uloženie: SNM-Historické múzeum, evid. č. S19305–19479.

Literatúra: *Kraskovská 1964b*; *Kraskovská 1968*; *Hlinka/Kraskovská/Novák 1968*, 113, č. 281; *Hunka/Budaj 2005*, 51, 52, č. 49.

ŠENKVICE

– menší poklad mincí z čias tridsaťročnej vojny

Šenkvice – sliezsky (Krnov) 3-grajciar
Jána Juraja z roku 1610.

z tohto obdobia. Poklady majú pestré nominálove, chronologické a geografické zloženie. Okrem mincí z Moravy, Rakúska, Poľska a Sliezska sú tu tradične zastúpené aj exotické razby z Nemecka (mesto Barby v Sasko-Anhaltsku, mesto Rietberg, Nordhausen alebo opátstvo Corvey) alebo zo Švajčiarska (napr. mesto Zug). Špecifickú skupinu v náleze tvoria sasko-meissenské groše z 15. storočia, ktoré u nás nespĺňali funkciu obeživa a dostali sa sem najskôr ako drahý kov.

Na základe najmladšej mince z roku 1620 môžeme usúdiť, že poklad bol uložený do zeme niekedy na začiatku tridsaťročnej vojny (1618 – 1648). V Uhorsku sa v tomto období uskutočnilo ťaženie sedmohradského kniežata Gabriela Bethlena, ktorý v rokoch 1619 – 1620 vtrhol na územie dnešného Slovenska. Jeho vojská sa až do roku 1621 nachádzali v okolí Bratislavy. Vtedy sa začala ofenzíva cisárskych vojsk pod vedením generála Buquoya. V rámci nej sa dostali aj do Bratislavy, ktorú obsadili. Hlavný prúd vojsk však smeroval cez Svätý Jur, Modru, Trnavu a Nitru k Novým Zámkom. Poklad mincí najskôr súvisí s jedným z uvedených vojenských ťažení a bol ukrytý v nepokojných rokoch 1620 – 1621.

Šenkvice – groš Wolfganga Georga
zo Stolbergu z roku 1619.

Šenkvice – 3-grajciar zo švajčiarskeho Zugu
z roku 1604.

Uloženie: SNM-Historické múzeum, evid. č. S37441–37475.

Literatúra: *Kraskovská* 1961; *Hlinka/Kraskovská/Novák* 1968, s. 113, č. 282; *Hunka/Budaj* 2005, 48, č. 45.

UNÍN

– hotovosť bohatého človeka zo 17. storočia

Vzácný poklad 106 mincí zo 16. – 17. storočia z Unína objavil v roku 1958 Ján Ujhélyi pri kopaní jamy na zimnú úschovu zemiakov v hĺbke asi 60 cm. Nález pozostával najmä z veľkých strieborných mincí – toliarov a poltoliarov razených vo veľkej časti vtedajšej Európy. Masovejšie sú tu zastúpené okrem domácich, čiže uhorských razieb najmä mince zo Saska (22 kusov), kde sa vďaka obrovským ložiskám striebra razili intenzívne toliare. Uvedené mince sa rýchlo rozšírili po celej Európe. Druhú veľkú skupinu tvoria mince z nizozemských provincií (Západné Frízsko, Zeeland, Utrecht, Overijssel, Deventer a pod.), ktoré boli dôležitou súčasťou menových pomerov v takmer celej Európe. Okrem spomínaných a v obehu relatívne bežných mincí sa tu našli aj pomerne vzácnejšie razby Filipa II. (1556 – 1598) a Filipa IV. (1621 – 1665) zo Španielska, či Cosmusa II. Mediciho (1609 – 1621) z Florencie.

Keďže najmladšou mincou v náleze je saský toliar z drážďanskej mincovne vyrazený v roku 1658, k jeho ukrytiu došlo v tomto roku alebo len krátko potom.

Pri hodnotení nálezov mincí je zaujímavé sledovať ich kúpnu silu a dobovú hodnotu. Unínsky poklad mal cenu okolo 100 toliarov. Pri prepočítaní na každodenne používanú menu akou sú denáre (v roku 1658 sa jeden toliar počítal za 180 denárov) mal nález hodnotu 18000 denárov. Ak si to premietneme do miezd, kde napríklad nádenník zarábal denne 24 denárov, murársky tovariš 45 denárov alebo tesársky tovariš

Unín –
toliarový poklad
zo 17. storočia.

35 denárov, potom nádenník by na poklad musel robiť 750 dní, murársky tovariš 400 dní a tesársky tovariš vyše 514 dní. Aj z toho vyplýva, že nález mal v dobe ukrytia pomerne veľkú hodnotu a musel ho vlastniť bohatší človek.

Uloženie: SNM-Historické múzeum, evid. č. S67050–67107.

Literatúra: Hlinka 1964; Hlinka/Kraskovská/Novák 1968, 121, č. 312.

Unín – toliar z Mansfeldu-Friedeburgu Petra Ernesta I., Bruna II., Gebharda VIII a Jána Juraja IV. z eislebensej mincovne z roku 1593.

Unín – saský toliar Christiana II. spolu s bratmi Jánom Jurajom I. a Augustom z drážďanskej mincovne z roku 1607.

LITERATÚRA

- Bartík 1993* – J. Bartík: Hromadný nález bronzov z Budmeric – Jablonca. Zborník SNM 87, Archeológia 3, 1993, 13–20.
- Bartík/Farkaš/Jelínek 2019* – J. Bartík/ Z. Farkaš /P. Jelínek: Bronzhortfunde aus den Kleinen Karpaten und ihren Vorgebirgsgebieten. In: I. Bazovský/G. Březinová (zost.): Ľudia a hory – archeologická perspektíva. Interakcie ľudských spoločností horských a podhorských oblastí. Zborník SNM, Archeológia, Supplementum 12, Bratislava 2019, 15–102.
- Bartík/Zachar 2017* – J. Bartík/T. Zachar: Ozdobný štít únětickej kultúry z Gajár. Zborník SNM 111, Archeológia 27, 2017, 63–79.
- Bazovský 2007* – I. Bazovský: Depot železných predmetov z germánskeho sídliska v Čataji (okr. Senec, juhozápadné Slovensko). In: Archeologie barbarů 2006, Archeologické výskumy v jižních Čechách. Supplementum 3, svazek I. České Budějovice 2007, 249–260.
- Bazovský a kol. v tlači* – I. Bazovský/H. Majerová/D. Szaboová/D. Arent.: Zaumzeug mit Zügelketten aus Borinka, Kreis Malacky (SW Slowakei). Zborník SNM 114, Archeológia 30, v tlači.
- Budaj/Nagy 2005a* – M. Budaj/P. Nagy: Poklad mincí zo 17. storočia a výskum karnera vo Svätom Juri. Zborník SNM 99, Archeológia 15, 155–208.
- Budaj/Nagy 2005b* – M. Budaj/P. Nagy: Poklad mincí zo Svätého Jura. Pamiatky a múzeá 4, Bratislava 2005, 6–8.
- Budaj/Nagy 2006* – M. Budaj/P. Nagy: Coin treasury from Svätý Jur. Pamiatky a múzeá 1, Bratislava 2006, 24–26.
- Budaj/Nagy 2007* – M. Budaj/P. Nagy: Výnimočný poklad mincí zo 17. stor. zo Svätého Jura. Zberateľ 2, Bratislava 2007, 27–30.
- Čambal 2014* – R. Čambal: Keltská minca z Plaveckého Podhradia-Pohanskej. Denárius 4, 2014, 1–4.
- Čambal 2015a* – R. Čambal: Datovanie hradiska Pohanská pri Plaveckom Podhradí v dobe laténskej z pohľadu archeologických a numizmatických nálezov. In: Numizmatika 25, 2015, 41–44.
- Čambal 2015b* – R. Čambal: Opevnené polohy z doby halštatskej a laténskej v Malých Karpatoch. In: Hradiská – svedkovia dávnych čias. Zborník odborných príspevkov o hradiskách a ich obyvateľoch. Dolná Mariková 2015, 55–69.
- Čambal v tlači* – R. Čambal: Militária z doby laténskej z Plaveckého Podhradia-Pohanskej. In: Archeologie Barbarů. Mikulov a Brno. V tlači.
- Čambal/Makarová v tlači 1* – R. Čambal/E. Makarová: Depot náramkov z doby halštatskej z vrchu Záruby v Malých Karpatoch. In: Zborník k jubileu J. Bátoru.
- Čambal/Makarová v tlači 2* – R. Čambal/E. Makarová: Halštatské depoty z hradiska Molpír v Smoleniciach. Zborník SNM 113, Archeológia 30, v tlači.

Demeter/Hunka 1993 – L. Demeter/J. Hunka: Dva hromadné nálezy rakúskych, bavorských a českých mincí zo 14. – 15. storočia z územia Slovenska. 1. časť – Nález mincí zo Senice. Zborník SNM, História 33, Bratislava 1993, 103–126.

Eisner 1933 – J. Eisner: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933.

Eisner 1940 – J. Eisner: Ein Warenlager eines Töpfers aus der mittleren Bronzezeit im slowakischen Marchgebiete. Wiener Prähistorische Zeitschrift 27, 1940, 171–180.

Farkaš 2013 – Z. Farkaš: Osídlenie jaskyne Dzeravá skala v období epilengyelského kultúrneho okruhu. Slovenská archeológia 61, 2013, 21–91.

Farkaš/Turčan 2019 – Z. Farkaš/V. Turčan: Včasnostredoveké nálezy z malokarpatských opevnených polôh Dračí Hrádok a Okopanec a hromadný nález kovaní opaska z Modry. In: Hradiská – svedkovia dávnych čias. Zborník odborných príspevkov o hradiskách a ich obyvateľoch. Dolná Mariková 2019, 29–50.

Fröhlich 2012 – J. Fröhlich: Keltské mince z oppida Pohanská v Plaveckom Podhradí v systéme „peňažnej dohody“ stredoeurópskych Keltov v najmladšej dobe laténskej. Numismatický sborník 26/1, 2012, 59–80.

Galuška 2013 – L. Galuška: Hledání původu. Od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy. Brno 2013.

Graue 1974 – J. Graue: Die Gräberfelder von Orvanasso. Hamburger Beiträge zur Archäologie, Beiheft 1. Hamburg 1974.

Gúth/Gúthová 1997 – T. Gúth/H. Gúthová: Levárky. Publikácia k 620. výročiu prvej písomnej zmienky o dedine. Bratislava 1997.

Hlinka 1964 – J. Hlinka: Nález mincí v Uníne, no. I. Senica. Zborník SNM 58, História 4, Bratislava 1964, 131–132.

Hlinka/Kraskovská/Novák 1968 – J. Hlinka/L. Kraskovská/J. Novák: Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku. Bratislava 1968.

Hunka/Budaj 2005 – J. Hunka/M. Budaj: Poklady mincí z Pezinka a okolia. Pezinok 2005.

Kellner 1990 – H. J. Kellner: Die Münzfunde von Manching und die keltische Fundmünzen aus Südbayern. Die Ausgrabungen in Manching, Band 12, Stuttgart 1990.

Kolníková 1991 – E. Kolníková: Bratislavské keltské mince. Bratislava 1991.

Kolníková 1996 – E. Kolníková: Norische Münzen im Oppidum Bratislava und in seinem Hinterland. Slovenská Numizmatika 14, 1996, 9–57.

Kolníková 2012 – E. Kolníková: Němčice, ein Macht-, Industrie- und Handelszentrum der Latènezeit in Mähren und Siedlingen am ihren Rande. Kommentierter Fundkatalog. I. Münzen. Brno 2012.

Kraskovská 1947 – L. Kraskovská: Kultúra laténska. In: Slovenské dejiny I. Časť 1. Slovensko v Praveku. Bratislava 1947.

- Kraskovská 1944/1948* – L. Kraskovská: Hromadný nález medených predmetov z Malých Levár (okr. Malacky). In: Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 38/42, 1944/48, 269–273.
- Kraskovská 1951* – L. Kraskovská: Nález bronzov na Žitnom ostrove. Archeologické rozhledy 3, 1951, 140–142, 145, 268, obr. 105–107.
- Kraskovská 1961* – L. Kraskovská: Nález mincí v Čaníkoviach. Historický sborník Slovenského národného múzea 1. Bratislava 1961, 109–111.
- Kraskovská 1964a* – L. Kraskovská: Osídlenie Záhoria v neskej dobe laténskej. Archeologické studijní materiály I, Praha 1964, 93–101.
- Kraskovská 1964b* – L. Kraskovská: Nález mincí na Kráľovej pri Modrej, Slovensko. Numismatický sborník 8. Praha 1964, 250–251.
- Kraskovská 1968* – L. Kraskovská: Nález mincí v Senici, Slovensko. Numismatický sborník 10. Praha 1968, 242–243.
- Kull 1996* – B. Kull: Ein kaiserzeitliches „Zaumzeug mit Zügelketten“ aus Vizsoly, Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén (Ungarn). Germania 74, 1996/2, 415–432.
- Łuczkiwicz/Schönfelder 2008* – P. Łuczkiwicz/M. Schönfelder: Untersuchungen zur Ausstattung eines späteisenzeitlichen Reiterkriegers aus dem südlichen Karpaten- oder Balkanraum. Jahrbuch der RGZM, Mainz 2008, 159–210.
- Militký 2013* – J. Militký: Nejstarší stredoevropské mince – vzestup a pád keltské civilizace ve střední Evropě z pohledu numismatiky. In: M. Bárta/M. Kovář: Kolaps a regenerace: cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha 2013, 139–172.
- Militký 2015* – J. Militký: Oppidum Hradiště u Stradonic. Komentovaný katalog mincovních nálezů a dokladů mincovní výroby. Praha 2015.
- Militký 2018* – J. Militký: Keltské mincovnictví ve 3. a 2. století před Kristem v Čechách. Praha 2018.
- Paulík 1976* – J. Paulík: Keltské hradisko Pohanská v Plaveckom Podhradí. Martin 1976.
- Paulík/Tomčíková 2005* – J. Paulík/K. Tomčíková: Další hromadný nález železných predmetov v Plaveckom Podhradí. Slovenská Archeológia 53, 2005, 85–122.
- Peška 2002* – J. Peška: Das Grab. Der Fund und die Fundsituation. In: J. Peška/J. Tejral: Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 1 Mainz 2002.
- Pieta 2008* – K. Pieta: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Archaeologica Slovaca Monographiae, Studia, Tomus XI, Nitra 2008.
- Sievers 2017* – S. Sievers: Waffen in keltischen Oppida. Manching und Staré Hradisko. In: Kysela, J. – Danielisová, B. – Militký, J. (Eds.): Stories that made the Iron Age. Studies in Iron Age Archaeology dedicated to Natalie Venclová. Praha 2017, 243–257.
- Smělý 2017* – T. Smělý 2017: Numismatische Spur des bislang verkannten Siedlungszentrums in der Region von Břeclav, Südmähren. In: Kysela, J. – Danielisová, B. – Militký, J. (Eds.): Stories that made the Iron Age. Studies in Iron Age Archaeology dedicated to Natalie Venclová. Praha 2017, 505–521.

Turčan 2012 – V. Turčan: Depoty z Bojnej a včasnostredoveké hromadné nálezy železných predmetov uložené v zbierkach SNM – Archeologického múzea. Zborník SNM, Archeológia, Supplementum 6, Bratislava 2012.

Zachar/Bartík/Farkaš 2019 – T. Zachar/J. Bartík/Z. Farkaš.: Chemická analýza medených a bronzových artefaktov z depotu zo Svätého Jura a z Bukovej I. Príspevok k problematike prehistorickej ťažby medi v pohorí Malé Karpaty. In: I. Bazovský/G. Březinová (zost.): Ľudia a hory – archeologická perspektíva. Interakcie ľudských spoločenstiev horských a podhorských oblastí. Zborník SNM Archeológia – Supplementum 12, Bratislava 2019.

TREASURES FROM THE LESSER CARPATHIANS

Upland and lowland finds

BURRIED TREASURES

IGOR BAZOVSKÝ

Since time immemorial, people have talked of treasures hidden in the earth: in the foundations of houses, in fields, or in the mountains, far from human settlement. They were often buried here near large rock formations, in caves, by springs or old roads through the mountains. The Lesser Carpathians and their surroundings also have their own numerous finds of deliberately hidden items from different periods. Archaeologists call them hoards, or mass finds. They are not necessarily only coins or items made of precious materials. Most often, they are various copper, bronze, iron and ceramic objects which had a high value at the time of their burial. We can only guess at the reasons why they were hidden: it could have been to protect property in times of danger, or as a sacrifice to the gods, or as a craftsman's stocks. In the first case, the hidden precious objects can signal military conflicts, for example the incursion of foreign ethnic groups. Other reasons could be ritual practices. According to the Ancient Greeks, the gods lived on Mount Olympus and people living in different periods on the territory of present-day Slovakia might have had similar ideas. They often left sacrifices to the gods near springs, interesting rock formations and other places in mountains which they believed to be sacred. Many bronze objects were buried in fragments, which indicates that they were only raw materials destined for further processing. Even though the oldest finds of "treasures" date as far back as the late Stone Age, the custom of burying hoards only became widespread in the Bronze Age.

Most hoards are not discovered by archaeologists. In such cases, it is important for the finder to declare the find and enable it to be removed professionally from the ground. Only thus can we find out how the find was buried: for example, if it was buried under the floor of a home, wrapped in a fabric, or placed in a pit far from human dwellings.

THE OLDEST MASS FINDS FROM THE COPPER AGE

ZDENĚK FARKAŠ

The Copper Age (Chalcolithic), which corresponds in our territory approximately to the period between 4300 and 2300 B.C.E., was the final stage of the Stone Age – the longest period so far in human evolution. Its name is taken from one of the main materials used for the production of work tools. During the Stone Age, humans went on an incredibly long journey, lasting several millions of years, taking them from our “semi-animal” ancestors to the foundation of the first towns and proto-state formations.

Today, we no longer know the ethnicity of the population which lived in western Slovakia in the Copper Age. What we do know, however, is that some of them at least were the descendants of the first peasants who started arriving in our lands at around the middle of the sixth millennium B.C.E. Their activities are linked to marked technological, economic and presumably also social progress. The first metal objects – primarily copper – appeared (tools, weapons and jewellery); two- and four-wheeled carts drawn by cattle also began to be used, and agriculture was at least partially based on working the land using wooden ploughing tools with a yoke. The breeding of domestic animals also developed, together with more complicated crafts and trade with various commodities (for example copper and copper products). Economic and social progress, based inter alia on finding, mining and processing copper ore, which is usually associated in Slovakia with the Central Slovak ore mining region, was gradually reflected in the accumulation of personal and communal property. This is linked to the mass finds of what would have been at the time exceptionally valuable metal objects, concerning which we usually do not know who buried them in the ground and why, and never retrieved them. This new malleable material which changes state and shape in the heat of the fire (melting point 1084.62 °C) was certainly a mysterious substance in the eyes of most of the population of the time, as if connected to a higher power able to influence significantly the life of an individual and of the whole of society. It is the Copper Age which is associated with the period of the birth – and “death” – of many deities, the memories of which can be followed along complicated paths both in ancient times and also in the pre-Christian mythology of many nations in contemporary Europe. The finds of unique copper objects – often in large quantities – are also worthy of attention, consisting mainly of nails, axes or battle-axes; these were found in places where their accidental loss might be possible, but not always likely. This concerns various peaks of dominant hills, large rock formations, rivers, swamps and so on. Hills with more significant sets of more or less contemporary metal items also feature among these sites, but lack traces of settlement contemporary to the items.

MALÉ LEVÁRE – hoard of copper items

PLAVECKÝ MIKULÁŠ – finds from the ritual shaft in the Dzeravá skala cave

MASS FINDS FROM THE BRONZE AGE

JURAJ BARTÍK – PAVOL JELÍNEK

The Bronze Age (2000 – 750 B.C.E.) is an exceptional period from the perspective of hoards buried in the ground. They occur frequently, and their level of preservation is high; the alloy of copper and tin after which the whole age is named enables bronze objects, thanks to their composition, to remain in an almost unchanged state for millennia. Bronze does not rust, but only becomes covered in a green patina. Objects made of more precious materials – gold and amber – were also hidden in exceptional cases. Why did people in the Bronze Age bury in the ground sets of jewellery, gold and amber? The reasons might have been economic or religious, or a combination of both.

Hoardings are important in archaeology, because they usually contain sets of objects which were commonly used. They help us discover what weapons, tools and ornaments were used in the Early, Middle and Late Bronze Age.

There is a lack of hoards of metal or other objects from the earliest Bronze Age. Since very few settlements have been preserved from that period, research is focused on final resting places. The objects found with buried people tell us that bronze was not yet used, only copper alloyed with arsenic. The alloy of copper and tin comes a little later from the west along with the bearers of the Únětice culture who brought with their new metallurgical technologies new shapes of metal objects, as well as new customs. The burying of hoards is one of them.

Hoardings of the Únětice culture typically contain bronze ingots in the shape of neck-rings, sometimes with the addition of other ornaments, weapons or tools. Ingots were used as a semi-finished product for copper raw materials, and perhaps also as a pre-currency method of payment. Their shape was most probably of symbolic significance. They were produced in metallurgy centres in the Alps, and we can even find them in areas hundreds of kilometres away. Neck-rings of the same shape were also produced, so sometimes it is difficult to decide whether we are looking at a neck-ring or an ingot; the difference lies in the level of working and in the composition of the material. Roughly cast ingots are copper, whereas well-smoothed neck-rings with a circular section are made of bronze. In the wider Lesser Carpathian region, we know of Únětice culture mainly originating from the lowlands. From mountainous areas, only the hoard from Prašník III is known, and perhaps another from Stupava, which fell into private hands in the 19th century, ending up in museums in Budapest and Vienna. From Prašník, alongside ingots, we also have metal plate head-bands with a depiction of three human figures; perhaps a trinity of goddesses – triads – typical of Indo-European religions. The triple composition of the hoard implies that it is a votive gift for a Trinitarian goddess.

The range of objects grows in the more recent stage of the Early Bronze Age. This is presumably linked to a change in the organisation of metalworking and the overall structure of society. The Únětice culture, with the Lesser Carpathians as a not very clear-cut border,

was replaced little by little by the Věteřov and Maďarovce cultures. The population became concentrated in fortified settlements near mountains (Boleráz, Budmerice, Unín) or controlling prehistoric roads (Devín, Prašník). Long-distance trade was also concentrated inside them. Hoards from this stage of the Bronze Age were found in the grounds of fortified settlements (Unín, Budmerice) or in lowlands (Dunajská Streda). In the Lesser Carpathian mountains, none have yet been found, with the exception of Devínska Kobyla. A change is also visible in the broader range and volume of bronze products. Jewellery and axes are more massive; the first sickles appear. Neck-ring shaped ingots were replaced by copper ingot cakes and their fragments.

In the Middle Bronze Age, people suddenly began leaving fortified settlements. This change in the continuity of development used to be explained by incursions of foreign ethnic groups, climatic changes or a some cause of collapse in society, for example an epidemic. All these possibilities have arguments for and against, and remain an unclarified issue in archaeological research. However, archaeologists do agree that ceramics and the metal industry of the initial Central Danube and Carpathian tumulus culture is based on old Bronze Age models.

The people of the advanced Middle Bronze Age left their burial sites (Buková, Devín, Smolenice) in the Lesser Carpathians; their settlements lay in the lowlands below them. Hoards of bronze items in the area studied are not recorded to date. However, mass finds of ceramic vessels (Báhoň, Kopčany, Lozorno, Zohor) are typical of the bearers of the Central Danube tumulus culture. Originally, it was assumed that these were stocks of ceramics meant for the market. Today, however, researchers lean towards a non-profane significance. The composition of the mass finds infers whether these were the remains of non-bloody agricultural sacrifices, libations or oath rituals. The grounds for such interpretations include the remains of food and drink found in the vessels with the aid of modern research methods.

A gradual dynamics of development with dramatic change led in the Late Bronze Age in the area studied to the founding of the Velatice urnfield culture. This complex of culture was named after the prevalent method of burial, when the ashes of the dead were placed in the ground in ceramic urns. In the Lesser Carpathians, we encounter a new phenomenon, fortified hill-forts (Devín, Marianka, Plavecké Podhradie), which are situated not only on the edge, but also in the central area of the mountain range. This period is characterised by hoards of fragments of bronze items. They are found in the lowlands (Sládkovičovo) as well as in mountain sites without evidence of settlement (Buková I and Buková II, Svätý Jur). Fragments are usually explained as evidence of a waste material economy: damaged objects were collected and recycled. However, these items were presumably not only of economic value, but since their owners travelled to the mountains to bury them in outlying areas, they also had a symbolic value. The owners perhaps believed that they would grow back in the ground, or change into whole items, to be used in the “next world”. At this period, grander finds of gold wire also appear, sometimes free-standing coils (Horné Orešany) or plaited into jewellery.

The Late Bronze Age represents a smooth transition from the previous period. The increase in the number of Lesser Carpathian hill-forts is usually associated with the appearance of the ethnic group of nomadic Cimmerians, away from whom the local Central European population retreated into the mountains. At this period, fragment hoards disappear to be replaced by sets of whole jewellery and tools (Pohanská I a Pohanská II, Prašník I). Arm-rings ornamented with engraving or massive, twisted neck-rings (Prašník II) also appear. Compared to the previous period, we find in the Lesser Carpathian mountains hoards in the grounds of contemporary hill-forts, or nearby. These could be personal property hidden in uncertain times, a sacrifice to the gods or the storage of property which the owner did not intend to collect, because it was intended for his/her sumptuous afterlife. The end of the Bronze Age is sometimes associated with the exhaustion of the Alpine copper ore mines. A new age begins, where a new metal – iron – becomes ever more dominant.

PRAŠNÍK III – hoard of bronze neck-rings and head-bands
RASTISLAVICE – hoard of neck-rings
GAJARY – unique decorative shield
UNÍN – hoard of bronze ornaments
BUDMERICE – hoard of bronze objects
DUNAJSKÁ STREDA – hoard of bronze objects
ZOHOR – mass find of ceramics
SVĚTÝ JUR – hoard of fragments
BUKOVÁ I – hoard of bronze raw material
BUKOVÁ II – hoard of fragments
SLÁDKOVIČOVO – hoard of bronze raw material
PLAVECKÉ PODHRADIE I (Pohanská hill-fort) – hoard of bronze bracelets
PLAVECKÉ PODHRADIE II (Baborská site) – hoard of axes
PRAŠNÍK I (Hrádok site) – hoard of bronze bracelets/anclets
PRAŠNÍK II (Hrádok site) – bronze twisted neck-ring

MASS FINDS AND COIN HOARDS FROM THE IRON AGE

RADOSLAV ČAMBAL

Even in the period which we call the Iron Age (800 to 30 B.C.E.), the custom of burying hoards in the ground continued. We divide the Iron Age into two basic time periods. The Early Iron Age (800/750 – 450 B.C.E.) is also called the Hallstatt period after the eponymous site of Hallstatt in the Salzkammergut region of the Austrian Alps. This is a period when a geometrical style “ruled” European art. In the Central Danubian area, a population appears belonging to the so-called Calenderberg culture, which follows on to a certain extent from the urnfield period

of the Late Bronze Age. People lived in large lowland settlements, working in agriculture and crafts. Their elites could be found in fortified hill-forts. One of the most important of these was Molpír in Smolenice, the inhabitants of which had supraregional contacts and exploited the trade routes which were part of the Amber Road. They cremated their dead and buried them either in urn graves, or in the case of the social elite, they built clay tumuli with a wooden log funeral chamber containing dozens of brightly coloured vessels.

We are only aware of a few mass finds of objects from this period in the Lesser Carpathian region. These are mainly finds from hilly terrain. Based on the circumstances of the finds, which are often not clear-cut, we can divide these hoards into several categories. The first include so-called votive hoards, which were buried for ritual, or religious, reasons as sacrifices for the local deities. This includes, for example, the mass find of two bronze fragments and two dozen clay fragments of animal figures, mainly horses, as well as miniature vessels or small bobbins used in textile-making. The find of three spiral bronze bracelets from Záruby in Buková is similar. Until now, most hoards, whether iron or bronze, have been found in the earlier mentioned site of Molpír in Smolenice, where craft production was concentrated.

We assume that in the case of several hoards from this site we may conclude that they are the equipment of a house or workshop. However, stocks of items can primarily be associated with their hiding in face of the threat of danger. People hid them in a place which was identifiable for them at the time, by various orientation points such as prominent rocks, or rocks interesting for some reason, or trees in the forest which stood out from the others. Hoards also appear by springs. However, for various reasons, their owners did not have time or were unable to return for them. We may surmise that their fate was tragic.

The situation was different in the Late Iron Age – La Tène (450 – 30 B.C.E) named after the site of La Tène near Lake Neuchâtel in Switzerland. When the Celts came from the west to our territory, mainly to its south-western tip, in the middle of the 5th century B.C.E., they brought with them their particular and very varied culture. Even at the beginnings of Celtic settlement, hoards appear, mainly in the form of jewellery and weapons. We are aware of several such mass finds from the fortified hill-fort on the Slepý peak in the Lesser Carpathians, in Horné and Dolné Orešany.

Objects are buried much more frequently in particular towards the end of the 2nd century B.C.E. – perhaps due to increased danger, or for other reasons related to the cult practices of that period. Evidence of this is the hill-fort on Pohanská hill near Plavecké Podhradie, from where we have several dozen mass finds. They contain mainly craft and agricultural tools, parts of carts, weapons and jewellery. In addition, with the Celts – who were the first to mint coins on our territory – hoards of gold and silver coins appear, namely from the second half of the 3rd century B.C.E. The reason for burying coins in the ground is still not clear to us, since we assume that the 3rd and 2nd centuries B.C.E. were peaceful times in Central Europe. It was only the end of the 2nd century that brought great change and a decline in settlement. The largest of mass finds from Pohanská date from that period. Later, towards the end of the

Celtic settlement, not only of Slovakia, large hoards of silver coins of the BIATEC type appear, mainly in the territory of Bratislava and its immediate surroundings. These are clearly linked to the catastrophic events which resulted from the military conflicts in the second half of the 1st century B.C.E.

ŠTERUSY – mass find of bronze and clay sculptures

BUKOVÁ (ZÁRUBY) – hoard of bracelets from the early Iron Age

PLAVECKÉ PODHRADIE I (Pohanská hill-fort) – finds from the Late Iron Age

a/ Hoards of blacksmiths' and craftsmen's tools

b/ Sword and parts of a warrior's equipment

c/ Hoard of Celtic coins

KÚTY – hoard of iron objects from a lowland settlement

GAJARY – hoard of iron objects from a lowland settlement

MASS FINDS AND COIN HOARDS IN THE ROMAN PERIOD

IGOR BAZOVSKÝ

At the beginning of our era, the territory of present-day Slovakia came into close contact with the Roman Empire, the borders of which shifted to the central part of the Danube. In order to prevent enemy incursions, the Romans built a chain of military forts along the southern bank of the Danube, known as the *limes romanus*. Germanic tribes were settled to the north of the Danube in the 1st to 5th century, having driven out the original Celtic population. The remaining Celts retreated to more northern mountain areas, where they defended themselves in the mountains. The warlike Germanics did not need to build fortifications, and lived in unfortified settlements in the lowlands. However, they occasionally used older fortifications built by the Celts or other ethnic groups whose names have not been passed down to us. For this reason, finds from mountainous regions associated with Germanic tribes are relatively rare: they are mainly accidental losses that occurred while moving around in the mountains. Only in some cases is there evidence of a deliberate burial, most probably related to cult practices. We encounter mass finds more frequently in lowlands. Even though they are dominated by tools and other iron objects, more valuable objects, often of Roman origin, also appear in them. They arrived in our territory as a result of trade and theft. Hoards of Roman coins, which the Germanic tribes commonly used as currency, also bear testimony to a busy cross-border trade.

It was not only items made of non-ferrous colours that were highly valued but also iron, which had a relatively high value for the Germanic people, as documented by the frequent repairs of damaged iron tools. Even though the Germanic people made their own iron, they obtained some of the raw materials from the Roman territory, where iron and non-ferrous metals were produced in large quantities. When mentioning the Celtic Cotini, who lived in the

mountain regions of Slovakia, the Roman historian Tacitus wrote that to their great shame they had to pay the Germanic people fees in the form of iron raw material.

BORINKA – parts of luxurious horse tackle from the Roman period

ČATAJ – mass find of iron objects

MASS FINDS FROM THE EARLY MIDDLE AGES

VLADIMÍR TURČAN

The migration of nations was very dramatic and bloody in Central Europe. At the beginning, the Huns invaded the Carpathian basin through the lower Danube, and overran the Roman Empire with their rapid attacks. The Huns were defeated by the Gepids, who were settled at that time between the Danube and the Tisza, and who in 568 succumbed to the two-pronged attack of the Avars from the south-east and the Lombards from the north-west. However, in the same year the Lombards withdrew from the lands of their wild nomadic allies to northern Italy (present-day Lombardy). At the same period, the Slavs began moving into broad areas, occupying primarily lowland regions. For three centuries, the Avars became the dominant population of the Carpathian basin. They threatened not only the Franks to the west, but also their former allies, the Byzantines. In order to prevent Avar attacks, Constantinople bought peace by paying fees. From the point of view of Byzantium's financial means, it was a negligible amount, but Byzantine goods found their way to the Carpathian basin; these were very attractive products for nomadic tastes, such as women's jewellery, silver bowls and cups (a find from Zemiansky Vrbovok), and above all men's belts made of non-ferrous metals, decorated with ancient motifs. Ancient mythology also came with them, since their producers were still working following ancient art crafts. Thanks to burial sites with hundreds of richly furnished skeleton graves, the archaeological legacy of this period is relatively extensive. Thanks to their frequent occurrence, the above-mentioned forgings have become the basis for dating material culture from the times of the Avar khagnate. Later, after the defeat of the Avars by the troops of Charlemagne at the turn of the 9th century, they stopped being used. So we do not find forgings only on the territory of the former khagnate, but also over a much wider area, deep within northern Slovakia, and even in Poland. They may of course have been lost by the owners of the belts during exploratory expeditions in the Slovak mountains. In the ninth century, they had already lost their original purpose, but were used as secondary raw material for Slav craftsmen.

The end of the Avar khagnate did not, however, mean simply the end of the rule of the nomads in the Carpathians. From the point of view of political development, this was a turbulent period, accelerating the growth of Slav tribes. In one Frankish document (entitled the *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*), there is a report on the expulsion of Pribina

from Nitra by the Moravian prince Mojmir. There were clearly many such conflicts during this period; supra-tribal groups were formed. This process culminated in around 870 with the creation of Great Moravia. Its ruler Svätopluk I was one of the most powerful lords in the Central European region.

The population grew and the influential position of the governing families was strengthened. Hill-forts were founded as their seats and centres of government, cult, trade and craft. Better quality agricultural tools found their way from blacksmiths' forges to farmers, leading to an increase in food production. The land governed by Svätopluk gradually grew, which also had a negative impact on the population: in addition to tax burdens, foreign armies, most often the Franks, also attacked the Great Moravian territory rather too frequently and plundered the country. Fearing for their lives, people fled to more distant and less accessible regions. They buried in the ground the property which they could not take with them. For reasons unknown to us, they did not always collect it. Perhaps they did not return, or did not find the hidden items. That this truly did happen can be seen in a report in the Fulda annals (records of the Benedictine monastery in Fulda), according to which the soldiers of King Carloman (who ruled from 876 to 880) surrounded Rastislav of Moravia in some fortification and searched for hidden objects concealed in the surrounding forests and fields. If this report found its way into the chronicles, it must have been a frequent occurrence.

MODRA – cast bronze forgings from an Avar belt
VRBOVÉ – hoard of iron objects

FINDS OF COINS AS AN IMPORTANT SOURCE OF KNOWLEDGE

MAREK BUDAJ

Finds of coins are important sources of relatively high testimonial value. We can generally divide them into two basic categories, with the first consisting of mass finds, also called hoards. Since the 1950s, sets containing over five items have been considered as hoards. Mass finds are composed of coins gathered together for various purposes, usually the property of their owner. The second category is that of one-off finds. These are problematic as they can have a slightly lower testimonial value, because they might be the result of an accidental loss. We must also take into account the lengthy period of circulation of certain coins (often even whole centuries), so their burial in the ground, or loss, might have occurred long after they were minted. Nevertheless, they do have a certain testimonial value, because it is quite certain they were placed in the ground after the year of their mintage, that is the terminus post quem. Their significance increases in particular if they are found in archaeological situations, dating immovable objects (e.g. graves, masonry, houses etc.). Much better for dating are mass finds, which make up a compact set where the most recent coins are clearly defined and date

their hiding. This is often financial cash collected from contemporary currency, thus giving us a picture of the circulation of coins in a certain region, or in a larger geographical unit. Huge amounts of tribal financial cash (for example among the Celts) appear in a different light; large treasures are known for example in the Roman period in the Balkans and in Great Britain, as well as church hoards.

Mass finds can also give us the answers to many other questions. In the case of hidden financial cash, we can deduce whether it was owned by a wealthy individual or an ordinary person who lost his savings. Finds of coins have an immense historical and military significance. The vast majority of hoards were in fact hidden at times of military campaigns, when people were most worried about their property. For this reason, at present the highest number of finds in Slovakia date from the times of the Thirty Years' War (1618 – 1648), and the Uprisings of the Estates (1604 – 1711). However, the hiding of hoards did not exclusively have to be linked to large military conflicts; it may also have been the result of a person's natural need to put money aside in case times became worse, and to protect his property against theft. Coins are often found in smaller villages, in fields, settlements, near local or greater trade routes, in forests, and often they are the only evidence of human presence in this environment, thus increasing its regional importance. Thanks to certain finds, small villages and micro-regions have entered the popular mind, for example Popudinské Močidlány is known for its finds of Prague groats from the 14th century; Muránska Zdychava was “made famous” by its hoard of tolar.

According to the composition and structure of finds, we differentiate hoards as being composed of local or foreign coins, or mixed finds. The foreign element of the hoard then tells us more about trade, economic and military contacts with foreign countries. Finds of coins also have an undisputed economic importance, since the gathering of financial cash has its own economic rules. For example, high quality mintages were often deliberately taken out of circulations, and inflation mintages were not taken. However, during certain periods, lower quality foreign coins (minted in Poland, Silesia or Germany) were collected, since high quality local mintages were exported beyond the borders as a result of the silver trade. Since ancient times, the majority of mass finds have been buried in packaging: most often vessels, or textiles. They were usually the most common practical vessels, which can be accurately classified chronologically thanks to well-dated find of coins, and are an excellent aid for archaeology.

SENICA – interesting mass find of coins from Hussite times

a/ Hungarian Sigismund of Luxembourg denarius from 1390 to 1427

b/ Prague Wenceslas IV groat from the Kutná hora mint

c/ Viennese Albert IV., Albert V. and Wilhelm pfennig from 1395 to 1406

SVĚTÝ JUR – rare find from the period of the Behlen uprising (1626)

a/ Rudolf II. tolar from 1610 from the Prague mint

b/ Ferdinand II. tolar from 1624 from the Kutná hora mint

MODRA-KRÁLOVÁ – hoard of coins from the Thirty Years' War

a/ Polish Sigismund III. Vasa 3-groat coin from 1595

b/ Gdansk Sigismund the Old groat from 1540

ŠENKVICE – smaller hoard of coins from the period of the Thirty Years' War

a/ Silesian (Krnov) John George from 1610

b/ Wolfgang Georg from Stolberg groat from 1619

c/ 3-kreutzer coin from Zug, Switzerland from 1604

UNÍN – cash of a rich man from the 17th century

a/ Tolar from Mansfeld-Friedeburg Peter Ernest I., Bruna II., Gebhard VIII and John George IV. from the Eisleben mint from 1593

b/ Saxon Christian II. tolar together with brothers John George I. and August from the Dresden mint from 1607

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM
ARCHEOLOGICKÉ MÚZEUM

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM
HISTORICKÉ MÚZEUM

